

**UCHWAŁA NR 153/IX/19
RADY GMINY ZAMBRÓW**

z dnia 28 listopada 2019 r.

w sprawie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Zambrów na lata 2020-2023.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 506, poz. 1309, poz. 1696 i poz. 1815) i art. 87 ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067, poz. 2245 oraz z 2019 r. poz. 730 i poz. 1696) Rada Gminy Zambrów, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zambrów na lata 2020-2023 w brzmieniu określonym w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Zambrów.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ZAMBRÓW NA LATA 2020-2023

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe jako jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka, kształtuje związki międzyludzkie i określa tożsamość i świadomość społeczności. Obiekty zabytkowe stanowią cenny element kultury, który wpływa na kształtowanie się otoczenia człowieka współczesnego, mający wszechstronny wpływ na jego życie codzienne. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno - gospodarczego.

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Zambrów na lata 2020-2023 (GPOnZ) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy Zambrów. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 ze zm.) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez Wójta, następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Gminy. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Wójt przedstawia Radzie Gminy sprawozdanie z wykonania GPOnZ.

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Zambrów na lata 2014-2017, który został przyjęty uchwałą nr 255/XXXV/14 Rady Gminy Zambrów z dnia 30 października 2014 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

GPOnZ stanowi element polityki samorządowej, pozwala na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kultury. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kultury. Opracowanie służy rozwojowi gminy przez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania tzw. priorytety szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Głównymi kierunkami powyższych celów jest ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, będącego elementem rozwoju gospodarczo-społecznego oraz promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Zambrów. Realizacja celów zawartych w programie poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 ze zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat Programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia

i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art.87. ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

□ **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 ze zm.) w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.
- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.
- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 ze zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3:** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,

- f) instrumentami muzycznymi,
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art 7:** określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 19). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku (art. 9). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

- **Art. 16 ust. 1:** „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

- **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego, dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowania lub magazynowania odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

- **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 506 ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym:

□ **Ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw** (Dz. U. 2018 r. poz. 10).

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1945 ze zm.). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1186 ze zm.). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1396 ze zm.), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1614), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2204 ze zm.). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1983 ze zm.). Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenas nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenas nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje

kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filtoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 688). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. nośników reklam.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r. nr 113 poz. 661).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. nr 124, poz. 1304), które określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczenia i noszenia.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153).

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. nr 30, poz. 259).

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. nr 89, poz. 510).

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 917). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiąganie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości

historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479 ze zm.) mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j. Dz. U. z 2019 r. 553).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

□ Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem projektu Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, który w okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

□ Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004-2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury, jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,

- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta uchwałą nr 8 przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1) . Obszar e-państwo - kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć, jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2) . Kapitał ludzki i społeczny - kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2020 r.:

- Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu - wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.

- Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych - stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

☐ **Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020**

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii, jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Strategia rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego, Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2020.
- **powiatowym:** Program Rozwoju Powiatu Zambrowskiego do roku 2020.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020

Strategia rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 została przyjęta uchwałą nr 150/2157/2013 Zarządu Województwa Podlaskiego dnia 19 marca 2013 r.

Podstawowymi elementami strategii rozwoju województwa są diagnoza obecnej sytuacji regionu oraz wyznaczone na jej podstawie główne wyzwania i cele rozwojowe, które powinny zostać zrealizowane przez samorząd województwa podlaskiego i inne zaangażowane podmioty.

Kwestia opieki nad zabytkami jest traktowana w Strategii w szerszym kontekście, gdyż w Celu strategicznym 1: konkurencyjna gospodarka i jego Celu operacyjnym 1.4: kapitał społeczny jako katalizator procesów rozwojowych, stwierdzono, iż: podstawą budowania silnego kapitału społecznego jest z jednej strony wzmacnianie więzi opartych na wspólnej tożsamości i umiejętności do jej ciągłej, twórczej reinterpretacji. Z drugiej jego integralnym elementem jest otwartość na inne wzorce kulturowe, umiejętność współdziałania i współżycia osób reprezentujących różne wartości, tradycje, normy zachowań i sposoby życia. Obydwie te postawy są ze sobą silnie związane i warunkowane przez znajomość własnej tradycji, kultury, historii oraz indywidualną kreatywność, otwartość na inspiracje i nowe rozwiązania. Kluczowe jest w tym aspekcie wzmocnienie znaczenia kultury w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu. Kultura może być potencjalnie istotnym czynnikiem dynamizującym rozwój społeczno-gospodarczy województwa.

W tym celu wyznaczono główne kierunki interwencji:

- kształtowanie postaw społecznych i obywatelskich oraz wspieranie dialogu społecznego,
- efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego,
- sprawna administracja,
- poprawa skuteczności zarządzania regionalnego i lokalnego.

Dodatkowo, w Strategii podkreślono fakt posiadania przez województwo znaczącego dziedzictwa historyczno-kulturowego, co nakłada na wiele podmiotów, w tym zwłaszcza na samorząd, obowiązek jego ochrony. Odbывается to m.in. poprzez ewidencjonowanie i badanie zabytków, zwiększenia dbałości o muzea oraz współdziałanie administracji samorządowej z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych i historycznych w zakresie ich restauracji, konserwacji i zagospodarowania.

□ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego został przyjęty uchwałą nr XXXVI/330/17 Sejmiku Województwa Podlaskiego dnia 22 maja 2017 r.

W Planie za Cel strategiczny zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego uznano: „Zrównoważone zagospodarowanie przestrzeni województwa podlaskiego sprzyjające rozwojowi społeczno-gospodarczemu, spójności społecznej i terytorialnej, konkurencyjności, sprawności funkcjonowania oraz wykorzystaniu potencjału przyrodniczego, kulturowego i położenia przygranicznego”.

W zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego Plan wymaga przestrzegania następujących zasad:

- 1) Zasady ogólne wynikające zwłaszcza z procesu integracji europejskiej:

- szczególna ochrona tożsamości kulturowej regionu przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim, uniwersalnym modelem życia, w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej;
  - uwzględnianie potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego;
  - harmonijne współistnienie zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego - jako filarów rozwoju turystyki;
  - tworzenie warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe, rezerваты kulturowe i obszary priorytetowego zabytkowego krajobrazu kulturowego;
  - priorytet ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej;
  - wykorzystanie unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do krajowej i międzynarodowej promocji województwa.
- 2) Zasady ochrony i tworzenia nowych wartości kulturowych w reprezentatywnych obszarach tożsamości kulturowej województwa podlaskiego określone w części dot. obiektów zabytkowych, w tym:
- kształtowanie krajobrazu historyczno-kulturowo-przyrodniczego regionu poprzez ochronę unikatowych lub specyficznych walorów krajobrazowych jednostek osadniczych i ich otoczenia;
  - kształtowania form architektonicznych i gabarytów nowej zabudowy zharmonizowanych z walorami kulturowymi istniejącej;
  - stosowanie materiałów, wystroju i kolorystyki obiektów budowlanych oraz zagospodarowania ich otoczenia, nawiązujących do tradycji lokalnych.
- 3) Zasady ochrony i rewitalizacji obszarów zabytkowych, w tym:
- zachowanie historycznych założeń urbanistycznych, a w szczególności: rozplanowania przestrzeni publicznych (np. ulic, placów, skwerów itp.), osi kompozycyjnych i widokowych, rozmieszczenia dominant, gabarytów i sposobów zabudowy oraz form architektonicznych, zapewnienie ekspozycji całych zespołów zabudowy i najwartościowszych jej elementów;
  - twórcze kontynuowanie tradycji konstrukcyjnych, materiałowych, wystroju i kolorystyki obiektów oraz zagospodarowania ich otoczenia;
  - lokalizowanie funkcji użytkowych niekolizyjnych z historycznymi funkcjami obszarów, zapewniających podstawy ekonomiczne utrzymania dobrego stanu technicznego zabudowy i zagospodarowania oraz atrakcyjność turystyczną;
  - eliminowanie funkcji użytkowych i obiektów kolizyjnych pod względem sanitarnym i estetycznym z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych;
  - harmonijne wkomponowywanie nowej zabudowy w historyczną panoramę jednostek osadniczych;
  - poprawianie dostępności komunikacyjnej i systemów parkowania pojazdów oraz eliminacja uciążliwości ruchu drogowego, zwłaszcza tranzytowego towarowego;
  - poprawianie warunków ochrony przeciwpożarowej;
  - poprawianie standardu cywilizacyjnego zabudowy w zakresie wyposażenia w systemy kanalizacyjne i niskoemisyjne systemy energetyczne.
- 4) Zasady ochrony i utrzymanie dobrego stanu technicznego obiektów zabytkowych, z priorytetem obiektów o randze krajowej i regionalnej, w tym:
- zapewnienie funkcji użytkowych stosownych do lokalizacji i form architektonicznych obiektów gwarantujących ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym i racjonalne wykorzystanie dla potrzeb społecznych,
  - obowiązek uzgodnienia z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz uzyskania pozwoleń dla projektów budowlanych dotyczących rewitalizacji i modernizacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia.

- 5) Zasady ochrony przed dewastacją obiektów archeologicznych i określenie warunków ich udostępnienia zwiedzającym oraz sposobów postępowania w przypadkach natrafienia na przedmioty mogące stanowić zabytki archeologiczne w trakcie prowadzenia robót ziemnych, w tym:
- zapewnienie sposobu zagospodarowania i eksponowania terenu stanowiska archeologicznego zabezpieczającego go przed dewastacją i degradacją;
  - obowiązek zawiadamiania stosownych służb archeologicznych o każdorazowym natrafieniu na przedmioty mogące być zabytkami archeologicznymi w trakcie prowadzenia robót ziemnych i przerwania ich do czasu przebadania stanowiska;
  - ustalenie dokładnej lokalizacji zabytków archeologicznych w planach miejscowych, w tym typu stanowiska archeologicznego i jego zasięgu oraz zasad i sposobów dopuszczalnego zagospodarowania;
  - wskazanie zabytków archeologicznych do bezwzględnej ochrony, tj. z bezwzględnym zakazem prowadzenia prac budowlanych oraz zabytków archeologicznych, dla których dopuszcza się inne zagospodarowanie terenu po przeprowadzeniu badań archeologicznych.
- 6) Zasady tworzenia wartości kulturowych w nowych i rewaloryzowanych zespołach zabudowy, w szczególności poprzez:
- kształtowanie przestrzeni publicznych o zindywidualizowanych formach urbanistycznych, w tym: ulic, placów, pasaży, ciągów pieszych, skwerów, zieleni parkowej i sportowo-rekreacyjnej;
  - interesujące formy architektoniczne aranżacji otoczenia przestrzeni publicznych;
  - wykorzystanie w kompozycjach urbanistycznych szczególnych cech środowiska przyrodniczego - stosownie do jego predyspozycji, dla potrzeb terenów sportowo-rekreacyjnych i turystycznych, a konfiguracji terenów dla kształtowania sposobu ich zagospodarowania i zabudowy;
  - rozmieszczenie akcentów i dominant przestrzennych, twórczo kontynuujących istniejące założenia urbanistyczne;
  - stosowanie zindywidualizowanych form architektonicznych poszczególnych obiektów lub ich grup, z zachowaniem harmonijnych gabarytów całościowych zespołów zabudowy i sylwety przestrzennej jednostek osadniczych;
  - harmonizowania gabarytów zabudowy plombowej z gabarytami otaczającej zabudowy (z wyjątkiem dominant przestrzennych i akcentów urbanistycznych wynikających z całościowych koncepcji urbanistycznych).

□ Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2020

Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2020 został uchwalony 21 kwietnia 2008 r.

Obecnie trwają prace nad opracowaniem Programu rozwoju kultury w województwie podlaskim na lata 2021-2030.

Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2020 określa podstawowe elementy planistyczne regionalnej polityki kulturalnej. Powstał między innymi w celu uświadomienia konieczności ochrony zachowanej jeszcze tożsamości regionu opartej na tradycji, historii, doświadczeniu i dorobku pokoleń. Z drugiej zaś strony uświadamia konieczność aktywnego wyjścia na przeciw współczesnym wyzwaniom w dziedzinie kultury - jako koła zamachowego rozwoju regionalnego.

Misją Programu rozwoju kultury województwa podlaskiego jest dążenie do uzyskania społecznej poprawy w zaspokajaniu potrzeb kulturalnych, w tym jakości i poziomu uczestnictwa w kulturze oraz tworzeniu jej wartości przez jak największą liczbę mieszkańców województwa.

Jednym z celów strategicznych wojewódzkiego jest ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego. Podstawą tak sformułowanego celu jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju i upowszechniania kultury a także za poważny potencjał naszego regionu, służący wzrostowi konkurencyjności wobec innych regionów w zakresie atrakcyjności turystyki, inwestycji oraz powstawaniu nowych miejsc pracy w sektorze turystyczno-usługowym. Upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym województwa podlaskiego sprzyja również integracji jego mieszkańców i poczucia więzi oraz dumy z tzw. „małej ojczyzny”. Należyta troska i szacunek dla dziedzictwa kultury

tworzonego w przeszłości przez wiele narodów i grup etnicznych, zdaniem autorów programu umacnia pozytywny wizerunek naszego regionu jako przyjaznego i otwartego. W celu realizacji tak zakrojonego Programu zaplanowano podjęcie następujących działań:

1.1. Prowadzenie projektów badawczych związanych z dziedzictwem kulturowym w celu jego rozpoznania i udokumentowania;

1.2. Prowadzenie inwentaryzacji i ewidencji wszystkich kategorii zabytków;

1.3. Upowszechnianie wyników badań, wykorzystanie ich w procesach zarządzania kulturą oraz w gospodarce, inwestycjach, turystyce;

1.4. Rewaloryzacja zabytków, powiązana z ochroną zabytkowego krajobrazu kulturowego, dbałością o porządkowanie i kształtowanie detalu architektonicznego oraz „małej architektury”, zgodna z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego (ochrona i rewaloryzacja zabytkowego budownictwa drewnianego - jako podstawowego wyznacznika tożsamości kulturowej regionu, zabytkowej architektury murowanej, zabytkowych parków, cmentarzy, zabytkowych zespołów obronnych i in.);

1.5. Rewaloryzacja przestrzeni publicznych zabytkowych układów urbanistycznych;

1.6. Systemowe zabezpieczanie obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń;

1.7. ochrona tożsamości kulturowej regionu, jego wielokulturowości, ze szczególnym uwzględnieniem działań w zakresie edukacji regionalnej;

1.8. prowadzenie wielokierunkowych działań promocyjnych, szkoleniowych i edukacyjnych mających na celu uświadamianie społeczeństwa o roli, znaczeniu i konieczności zachowania dziedzictwa kulturowego;

1.9. tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych obejmujących najciekawsze miejsca i obiekty zabytkowe w województwie.

Dodatkowo wyznaczono cele, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego:

Cel Strategiczny II - Wspieranie działań sprzyjających rozwojowi infrastruktury kultury.

Cel Strategiczny III - rozwój czytelnictwa i nowoczesnych technik informatycznych, sprzyjających rozwijaniu zainteresowań w sferze kultury.

Cel Strategiczny IV - Efektywne zarządzanie w kulturze, edukacja w zakresie kształtowania kompetencji kulturowych.

Cel Strategiczny V - Wzrost poziomu uczestnictwa w kulturze.

Cel Strategiczny VI - Rozwój środowisk twórczych i wykorzystywanie ich kreatywności do rozwoju regionalnego.

□ Program Rozwoju Powiatu Zambrowskiego do roku 2020

Program Rozwoju Powiatu Zambrowskiego do roku 2020 został przyjęty uchwałą nr XII/81/16 Rady Powiatu Zambrowskiego z dnia 22 lutego 2016 r.

Program jest kluczowym dokumentem strategicznym, który poprzez swoją zawartość, a także sposób dochodzenia do uwzględnionych w nim rozwiązań, systematyzuje wiedzę o Powiecie, wyznacza długofalowe kierunki jego rozwoju oraz wskazuje działania, których realizacja przyczyni się do rozwoju całego obszaru. Strategia nakreśla nadrzędne cele długoterminowe (strategiczne), priorytety rozwoju oraz kierunki działań władz samorządowych Powiatu. Program określa również stan docelowy, do którego Powiat powinien dążyć w kolejnym okresie programowania, zarysowuje ramy działań władz samorządowych Powiatu prowadzące do osiągnięcia danego stanu, a także prezentuje przykłady inicjatyw w ramach każdego celu strategicznego.

W obszarze ochrony zabytków wskazano następujące cele strategiczne, wraz z priorytetami oraz zadaniami:

Cel strategiczny II - Ochrona i racjonalne wykorzystanie walorów środowiska naturalnego i dóbr kultury.

Priorytet1 - Ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego.

Priorytet2 - Ochrona i optymalne wykorzystanie dóbr kultury.

Zadania:

- Renowacja, rewitalizacja i konserwacja zabytków i obiektów dziedzictwa kulturowego z terenu powiatu zambrowskiego, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów wchodzących w skład kompleksu koszar zambrowskich.
- Stworzenie systemu promocji zabytków z terenu powiatu przy współpracy z gminami.
- Opracowanie materiałów informacyjnych dotyczących zabytków.

Priorytet3 - Promocja turystyczna powiatu.

Zadania:

- Prowadzenie aktywnych działań mających na celu kreowanie pozytywnego wizerunku powiatu jako atrakcyjnego miejsca dla turystów.
- Promocja turystyczna powiatu w ramach prowadzonej przez powiat współpracy ponadlokalnej (krajowej, międzynarodowej).
- Tworzenie i promocja oferty kulturalnej i turystycznej Powiatu Zambrowskiego, w tym wykorzystanie lokalnej historii (bitwa partyzancka przy Czerwonym Borze) oraz informowanie o imprezach organizowanych przez gminy przy patronacie powiatu.
- Promocja i upowszechnianie folkloru i kultury mieszkańców powiatu.
- Wsparcie rozwoju infrastruktury turystycznej, w tym spójnego systemu ścieżek rowerowych.
- Wypracowanie produktów regionalnych i ich skuteczna promocja (np. szynka z komina, kołduny).
- Korzystanie z doświadczeń zagranicznych m.in. poprzez nawiązanie współpracy z jednostką samorządową (powiat partnerski).
- Stworzenie strony internetowej (odnośnik/zakładka na istniejącej stronie powiatu) z informacją turystyczną: lokalne produkty, noclegi i gastronomia, adresy wypożyczalni rowerów, opisy szlaków turystycznych, galeria zdjęć

W Programie wskazano obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków z poszczególnych gminy powiatu, w tym z terenu gminy Zambrów.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

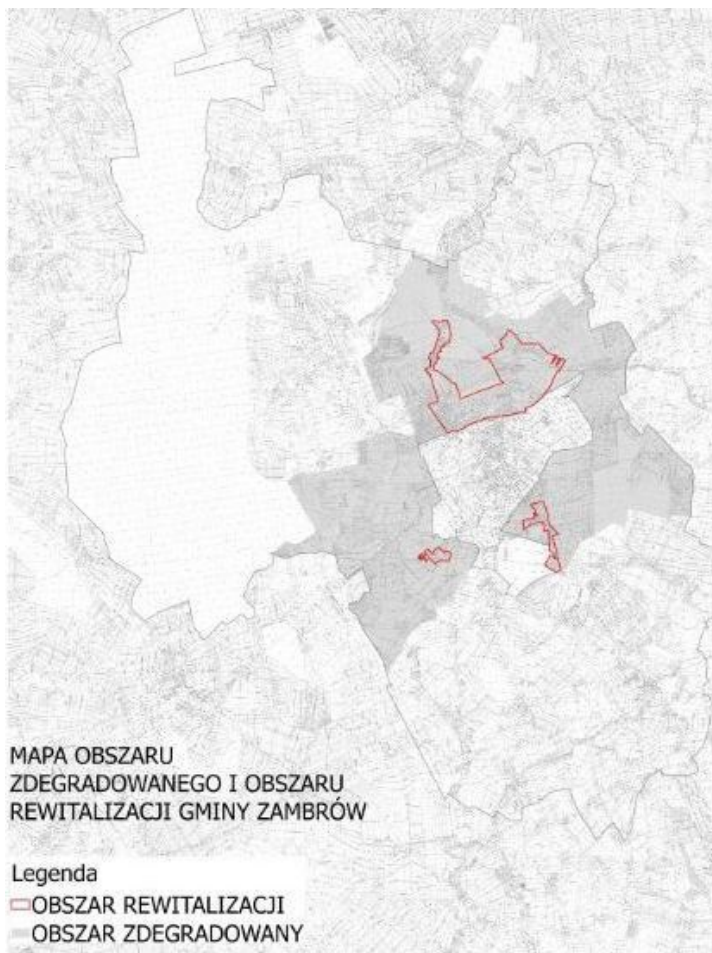
GPOnZ zgodny jest z dokumentami:

Lokalny Programu Rewitalizacji dla Gminy Zambrów

Lokalny Programu Rewitalizacji dla Gminy Zambrów (LPR) został przyjęty uchwałą nr 244/XXXV/17 Rady Gminy Zambrów w dniu 29 grudnia 2017 r.

Skuteczna i efektywna rewitalizacja gminy to wielokierunkowe działania na rzecz społecznej, przestrzennej i ekonomicznej odnowy obszarów zdegradowanych, przy zaangażowaniu wszystkich zainteresowanych podmiotów. LPR ma na celu zapewnienie, aby proces rewitalizacji w gminie przebiegał w sposób kompleksowy, interdyscyplinarny i ukierunkowany na wyprowadzenie obszarów zdegradowanych z kryzysu.

Obszar rewitalizacji na terenie gminy Zambrów zajmuje powierzchnię 23,43 km², co stanowi 8,20% powierzchni gminy i jest zamieszkały przez 1918 osoby co stanowi 22,05% mieszkańców gminy Zambrów.

Rys. nr 1. Wyznaczony obszar rewitalizacji na terenie gminy Zambrów (źródło: **Lokalny Programu Rewitalizacji dla Gminy Zambrów**)

Wyznaczona wizja: Obszar rewitalizacji dobrym miejscem do życia i rozwoju działalności gospodarczej oraz rolniczej, zamieszkiwana przez aktywnych, zintegrowanych i przedsiębiorczych mieszkańców.

Osiągnięcie przyjętej wizji obszaru może być możliwe dzięki realizacji celów rewitalizacji i przypisanych im kierunków działań. Dodatkowo przedstawiono listę projektów głównych przewidzianych do realizacji w perspektywie czasowej 2017-2023.

W obszarze dziedzictwa kulturowego można wskazać na następujące projekty:

Projekt nr 1 (główny) - Adaptacja budynku świetlicy w Woli Zambrowskiej na Gminny Ośrodek Kultury.

Opis projektu - Inwestycja zakłada modernizację istniejącego budynku gminnego, obecnie pełniącego funkcję świetlicy wiejskiej na Gminny Ośrodek Kultury. Na terenie gminy Zambrów brak jest budynku pełniącego taką funkcję. W ramach inwestycji budynek zostanie rozbudowany, docieplony i odpowiednio wyposażony. Rozbudowany zostanie także parking wokół budynku. Dodatkowo na terenie budynku zostanie utworzony punkt biblioteczny. Budynek zostanie zaadaptowany na nowe funkcję społeczną. Obiekt zostanie dostosowany do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Projekt nr 2 (główny). Doposażenie świetlic wiejskich na obszarze rewitalizacji.

Opis projektu - Inwestycja zakłada wyposażenie świetlic wiejskich celem organizacji działań społecznych. Świetlice zostaną wyposażone w ogrzewanie oraz niezbędny sprzęt i pomoce dydaktyczne.

W LPR omówiono najbardziej wartościowe obiekty z terenu gminy Zambrów, które znajdują się głównie na terenie wsi Poryte-Jabłoń, Czerwony Bór i Tabędz, ale również w innych lokalizacjach. Większość zabytków to budynki mieszkalne oraz obiekty infrastruktury sakralnej (cmentarze i kościoły).

□ **Strategia Rozwoju Gminy Zambrów na lata 2016-2020**

Strategia Rozwoju Gminy Zambrów na lata 2016-2020 została przyjęta uchwałą nr 105/XV/16 Rady Gminy Zambrów z dnia 3 marca 2016 r.

Strategia określa najważniejsze cele i działania, które trzeba wykonać, aby poprawić warunki życia mieszkańców i zapewnić gminie trwały wzrost. Jego realizacja doprowadzi do przekształcenia gminy w miejsce bardziej przyjazne przede wszystkim mieszkańcom, ale także lokalnym przedsiębiorcom i potencjalnym inwestorom zewnętrznym.

Wśród wyznaczonych celów w obszarze można wskazać Cel operacyjny 2.4. i 2.5. Cele operacyjne 2.4. Rozbudowa infrastruktury społecznej oraz 2.5. Aktywizacja i integracja społeczna zostaną osiągnięte poprzez budowę lub poprawę stanu technicznego obiektów kulturalnych, jak również oświatowych na terenie gminy. Zwiększenie dostępu mieszkańców do usług z zakresu kultury i oświaty będzie się wiązało z koniecznością organizacji większej liczby imprez kulturalnych i sportowo-rekreacyjnych w nowo wybudowanych i urządzonych obiektach.

W Strategii omówiono stan obiektów dziedzictwa kulturowego oraz przedstawiono spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

□ Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Zambrów został opracowany w 2005 r.

Plan został opracowany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Zgodnie z przepisami Plan aktualizowany jest co roku.

Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

□ Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Zambrów

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Zambrów, zostało przyjęte uchwałą nr 9/III/02 Rady Gminy Zambrów z dnia 19 grudnia 2002 r., ze zmianami: uchwałą nr 171/XXXII/10 Rady Gminy Zambrów z dnia 11 marca 2010 r., uchwałą nr 98/XIV/12 Rady Gminy Zambrów z dnia 20 kwietnia 2012 r., uchwałą nr 99/XIV/12 Rady Gminy Zambrów z dnia 20 kwietnia 2012 r., uchwałą nr 100/XIV/12 Rady Gminy Zambrów dnia 20 kwietnia 2012 r.

Studium jest narzędziem koordynacyjnym wszystkich planów, decyzji i przedsięwzięć na obszarze gminy. Nadal studium nie jest przepisem gminnym i nie stanowi podstawy prawnej do wydawania decyzji administracyjnych. Jest po prostu sterownikiem rozwoju przestrzeni gminy, poprzez ustanowienie ram dla przyszłych planów i decyzji przestrzennych.

W rozdziale 3 poświęcono uwagę kierunkom ochrony przestrzeni kulturowej gminy. Zabytki architektury i budownictwa wpisane do rejestru zabytków objęte są wszystkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych. Wszelkie prace remontowe, zmiany własności, zmiany funkcji i przeznaczenia obiektów wymagają pisemnej zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w trybie określonym przez Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Kulturowego z dnia 18 października 2000 r. w sprawie zasad i trybu udzielania i cofania zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich, archeologicznych i wykopaliskowych oraz warunków ich prowadzenia i kwalifikacji osób uprawnionych do wykonywania tych prac. Przystępując do remontu lub przebudowy budynku o walorach kulturowych należy zasięgnąć opinii służb konserwatorskich, które określą dopuszczalność prowadzenia ich prac, ich zakres i zalecaną formę architektoniczną. Rozbiórka obiektów o walorach kulturowych może nastąpić, gdy jest to uzasadnione Jego złym stanem technicznym i względami ekonomicznymi, po sporządzeniu na koszt właściciela opinii technicznej, inwentaryzacji i dokumentacji fotograficznej obiektu.

Wyznaczone kierunki i zasady ochrony konserwatorskiej

Obiekty zabytkowe (wpisane do rejestru zabytków) objęte są ścisłą ochroną konserwatorską, która polega na ich zachowaniu i konserwacji, wszelkie prace przy obiektach i na terenach zabytkowych oraz w ich bezpośrednim otoczeniu mogą być prowadzone tylko za zgodą Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ochrona obiektów zabytkowych polega na:

- zachowaniu we właściwym stanie oraz prowadzeniu prac remontowo-konserwatorskich w zespole dworskim we wsi Poryte-Jabłoń i w dworze w Wądołkach Borowych,
- zakazie lokalizowania w ich bezpośrednim sąsiedztwie działalności o uciążliwym charakterze oraz obiektów zasłaniających widok, dysharmonizujących przestrzennie, kompozycyjnie i architektonicznie z obiektami zabytkowymi,
- wyłączeniu wszelkiej działalności inwestycyjnej na terenie występowania zabytków archeologicznych w miejscowościach: Koziki-Jańbrzyków Stok, Poryte-Jabłoń (grodzisko i osada), Ciecioriki i Śledzie (kurhan),
- na pracach pielęgnacyjnych zabytkowego drzewostanu,
- zachowaniu przydrożnych krzyży i kapliczek.

Obiekty kulturowe (pozostałe figurujące w spisie) stanowią przedmiot zainteresowania konserwatorskiego, podlegają zachowaniu i ochronie. Prace przy obiektach kulturowych winny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Rozbiórka budynku o wartościach kulturowych może być dokonana tylko w uzasadnionych przypadkach (zły stan zachowania) za zgodą Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ochrona obiektów o wartościach kulturowych polega na:

- prowadzeniu remontów i modernizacji obiektów o wartościach kulturowych,
- przeznaczaniu obiektów kulturowych na potrzeby związane z obsługą turystyki indywidualnej i zorganizowanej,
- prowadzeniu i opracowaniu pełnej dokumentacji ewidencyjnej zasobów kulturowych znajdującej się na terenie gminy Zambrów,
- popularyzacji walorów kulturowych, krajobrazowych i historycznych gminy.

Ochrona zabytkowych założeń dworsko-ogrodowych polega na:

- zachowaniu i restauracji dworu oraz zabudowy podworskiej,
- restauracji i rekonstrukcji elementów zabytkowych układu terenu: układ komunikacyjny, podział funkcjonalno-przestrzenny, osie kompozycyjne i widokowe, ciek i zbiorniki wodne,
- zachowaniu i konserwacji starodrzewu,
- usunięciu elementów zniekształcających kompozycje zieleni (np. samosiewy) i odtworzeniu elementów zniszczonych (uzupełnianie nasadzeń),
- zakazie lokalizowania na terenie założenia i w jego otoczeniu inwestycji o charakterze uciążliwym - mogącym przyczynić się do zniszczenia zabytku, a także obiektów zasłaniających widok na zabytek, czy też dysharmonizujących z jego elementami,
- wszelkie prace przy zabytku oraz działalność inwestycyjna na jego terenie powinny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Ochrona cmentarzy i mogił historycznych polega na:

- wyłączeniu ich spod wszelkiej działalności inwestycyjnej, nie związanej z ich rewaloryzacją,
- zachowaniu i konserwacji historycznych elementów ukształtowania terenu cmentarzy (nasypy, wały, układ alejowy, układ kwater i mogił),
- zachowaniu i konserwacji starodrzewu,
- zachowaniu i konserwacji zabytkowych nagrobków, krzyży oraz innych elementów małej architektury (ogrodzenia, bramy),
- usuwaniu elementów zniekształcających (np. samosiewy, wysypiska śmieci, wyrobiska),
- zakazie lokalizowania w ich bezpośrednim sąsiedztwie działalności o uciążliwym charakterze oraz obiektów zasłaniających widok na cmentarz, czy też dysharmonizujących przestrzennie i kompozycyjnie z jego elementami.

Zabytki archeologiczne (stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków) objęte są ścisłą ochroną konserwatorską, która polega na zakazie prowadzenia na terenie zabytku wszelkiej działalności

inwestycyjnej nie związanej z jego rewaloryzacją. Prace przy tych obiektach oraz w ich bezpośrednim otoczeniu mogą być prowadzone tylko za zgodą Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Stanowiska archeologiczne objęte są obserwacją archeologiczną. Działalność inwestycyjna na ich terenie może być prowadzona, po uprzednim uzgodnieniu jej ze służbą konserwatorską, pod nadzorem archeologiczno- konserwatorskim. W przypadku stwierdzenia relikwów archeologicznych prace winny być przerwane, a teren udostępniony do badań archeologicznych, których wyniki zdecydują o możliwości ich kontynuowania.

□ Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalane w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W planach w szczególności:

1. uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
4. uwzględnia się ochronę:
  - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
  - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
  - parków kulturowych,
5. uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
6. w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Dlatego zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Zambrów, jako akty prawa miejscowego, stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących planach wyznaczono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustalenia te powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy Zambrów przedstawiono poniżej, w Tabeli nr 1.

Tabela nr 1. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Zambrów

LP.	NAZWA PLANU	NR i DATA UCHWAŁY	TEREN OBJĘTY OPRACOWANIEM	POWIERZCHNIA TERENU OBJĘTEGO PLANEM [ha]
1	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Zambrów- zmiana planu.	102/XXII/97 20.03.1997 r.	Nagórki-Jabłoń, Czerwony Bór, Sędziwuje, Granice wsi Nagórki - Cieciorki	1,22 1,25 1,58 11,76
2	Zmiana Miejscowego Planu	98/XVIII/2000	Krajewo-Łętowo	3,06

	zagospodarowania przestrzennego Gminy Zambrów	28.03.2000 r.		
3	Zmiana Miejscowego planu zagospodarowania Przestrzennego Gminy Zambrów	5/II/02 02.12.2002 r.	Poryte-Jabłoń	13,06
4	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego	160/XXXV/06 30.03.2006 r.	Czerwony Bór - Lotnisko	98,0
5	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego	23/V/07 3.04.2007 r.	Modzele Skudosze	0,22
6	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego	83/XV/2008 20.05.2008 r.	Nagórki-Jabłoń	35,48
7	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego	148/XXVII/09 27.08.2009 r.	Stary Laskowiec	13,70
8	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części obszaru Gminy Zambrów dotyczącego terenów przyległych do trasy obwodnicy Zambrowa w ciągu drogi Krajowej nr 8 wieś Wiśniewo	19/IV/11 16.03.2011 r.	Wiśniewo	42,40
9	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego	111/XV/12 21.06.2012 r.	Linia Elektro- energetyczna 400 kV Narew Ostrołęka	7,0383
10	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Zambrów dotyczący części obszaru geodezyjnego Stary Laskowiec	142/XXI/16 27.10.2016 r.	Stary Laskowiec	10,60
11	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Zambrów dla części obszaru geodezyjnego: Cieciorki, Klimasze, Nagórki-Jabłoń	176/XXVI/17 16.02.2017 r.	Nagórki-Jabłoń	38,58
12	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Zambrów dotyczący części obszaru geodezyjnego Długobórz Drugi	305/LXI/18 12.10.2018 r.	Długobórz Drugi	10,7
13	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Zambrów dotyczący części obszaru geodezyjnego Pstrągi-Gniewoty	306/LXI/18 12.10.2018 r.	Pstrągi-Gniewoty	14,38
14	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Zambrów dotyczący części obszaru geodezyjnego Czerwony Bór	307/LXI/18 12.10.2018 r.	Czerwony Bór	9,5

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Charakterystyka gminy

POŁOŻENIE

Gmina Zambrów jest gminą wiejską, położoną w południowo - wschodniej części województwa podlaskiego, w powiecie zambrowskim. Sąsiaduje ona z gminami: od wschodu z Kołaki Kościelne i Wysokie Mazowieckie, od południowego - wschodu z Czyżew Osada, od południa (woj. mazowieckie) z Andrzejewo, od południowego - zachodu z Szumowo, od północnego wschodu z Śniadowo, od północy z Łomżą. Jest ona jedną z największych gmin w regionie podlaskim, zarówno pod względem zajmowanej powierzchni, jak również ilości mieszkańców. Obszar gminy wiejskiej Zambrów stanowi 40% całej powierzchni powiatu. Gmina Zambrów jest stosunkowo młodą jednostką administracyjną, utworzoną w 1991 r. po rozdzieleniu miasta i gminy Zambrów. W jej skład wchodzi 71 miejscowości, w tym 70 samorządów wiejskich (sołectw). Układ osiedli wiejskich w gminie jest bardzo zróżnicowany, na co miały wpływ czynniki naturalne, oraz czynniki historyczne. Północno - zachodnia część obszaru gminy, jest zalesiona, słabo zaludniona, z nielicznymi

wioskami zlokalizowanymi na obrzeżach Czerwonego Boru. Większość wsi znajduje się w południowej części gminy Zambrów. Jednostki osadnicze gminy to wsie typowo rolnicze, natomiast pozarolnicze funkcje wsi są rozwinięte w niewielkim stopniu.

Warunki naturalne, a także historia obszaru, na którym zlokalizowana jest gmina, miały duży wpływ na dzisiejszy - zróżnicowany - układ osiedli wiejskich. Północno-zachodnia część gminy jest pokryta kompleksem leśnym i przez to jest słabo zaludniona, z nielicznymi wioskami na obrzeżach Czerwonego Boru. Zdecydowana większość mieszkańców gminy zamieszkuje jej południową część.

□ ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

Gmina Zambrów położona jest w obrębie dwóch mezoregionów: Międzyrzecza Łomżyńskiego i Wysoczyzny Wysokomazowieckiej. Obszar gminy należy do terenu „Zielonych Płuc Polski”. Na obszarze gminy Zambrów występuje kruszywo naturalne oraz piaski kwarcowe. Przez teren gminy przepływają rzeki: Jabłonka i Mały Brok.

Na terenie gminy znajduje się rezerwat przyrody - „Grabówka”. Położony w północno-zachodniej części Wysoczyzny Wysokomazowieckiej, w makroregionie Niziny Północnopodlaskiej. Został on utworzony w 1996 r., na powierzchni 60,8 ha. Przedmiotem ochrony jest grąd typowy oraz fragment łągu jesionowo-olszowego. Na terenie gminy znajduje się także Rezerwat „Dębowe Góry”, który zajmuje powierzchnię 99,56 ha i jest usytuowany na północnych obrzeżach Czerwonego Boru. Utworzony został w 2001 r. Celem powstania rezerwatu jest zachowanie w stanie naturalnym rzadko występującego zespołu dąbrowy świetlistej. W gminie utworzony został Obszar Specjalnej Ochrony Siedlisk Natura 2000 - „Czerwony Bór” PLH 200018, zatwierdzony Decyzją Komisji Europejskiej dnia 10 stycznia 2011 r.

Na terenie gminy Zambrów znajdują się pomniki przyrody:

- aleja lipowa: 44 lipy rosnące na gruntach wsi Zbrzeźnica, przy drodze krajowej nr 63 Łomża - Zambrów w km 22+700 do 23+200; 29 drzew po lewej i 15 sztuk po prawej stronie drogi; drzewa w wieku od 80 do 100 lat;
- dąb szypułkowy, rosnący w leśnym kompleksie Grabówka, o obwodzie 440 cm, wysokości 30 m i wieku około 205 lat.

Na terenie gminy Zambrów znajdują się następujące rzeki: Jabłonka i jej dopływy - rzeki Dąb i Prątnik, Gać, Mały Brok z dopływami oraz pozostałe bezimienne ciek. Rzeka Jabłonka po połączeniu z rzeką Gać jest lewobrzeżnym dopływem Narwi.

5.2.2. Rys historyczny gminy

Osadnictwo na tym terenie sięga wielu wieków wstecz, co potwierdzają badania archeologiczne. Było to osadnictwo rozproszone wśród odwiecznych lasów. Teren zamieszkały był przez pogańskie plemię - Mazowszan. W końcu X w. te ziemie zostały włączone do państwa Piastów. Nowi władcy wybudowali kilka grodów strzegących tych okolic, były to: Ostrołęka, Wizna, Łomża, Tykocin i inne. Gród wybudowano także w pobliżu obecnej miejscowości Poryte-Jabłoń nad rzeką Jabłoń.

Pierwsze osady na tym terenie to *Bracesevyci* (dziś Brajczewo), oraz *Besdecce* (Przeździecko). Istnienie tych osad poświadczono źródłowo już około 1239 r. Osadnictwo było bardzo rzadkie i rozproszone wśród borów. Zanim osadnictwo zdołało się rozwinąć, przyszły najazdy litewskie, jaćwińskie oraz ruskie. Największe zniszczenia odnotowano w latach 1258-1263. Najeźdźcy zniszczyli wsie, wzięli łupy i jeńców. Niedobitki ludności przeniosły się w głąb Mazowsza, gdzie było bezpieczniej. W końcu XIII w. ustały napady Jaćwingów podbitych przez Krzyżaków, ustały też napady litewskie, wznowiono je jednak w początkach XIV w.

W końcu XIV w. powstało miasto Nowogród. Tereny wokół Nowogrodu, również okolice Zambrowa, zostały włączone do dystryktu nowogrodzkiego. Na przełomie XIV i XV w. rozpoczął się kolejny etap osadnictwa tych ziem. Mierniczy książęcy wymierzali w puszczy obszary po 10 włók. Książę nadawał je lub sprzedawał rycerzom, pochodzącym głównie z zachodniego Mazowsza. Według ówczesnego prawa, z każdego obszaru równego 10 włókom należało wystawić na wezwanie księcia jednego rycerza. Na tej ziemi powstało często kilka wsi, tworząc późniejsze „okolice szlacheckie” o wspólnej nazwie (Krajewo, Przeździecko, Zaręby).

Osadnictwo w okolicach Zambrowa, po wschodniej części Czerwonego Boru, rozpoczęło się po 1391 r. Jej inicjatorem był książę Janusz I. T. Dzięki jego nadaniom powstały takie osady jak: Śledzie, Gniewoty, Zagroby Zakrzewo. Do 1411 r. osadnicy przekroczyli rzekę Gać, poszli w kierunku puszczy

Łętowo. Na rzeczkami Jabłoń, Prątnik, Zambrzyca i Łętownie rozciągała się w tym czasie jeszcze puszcza Łętowo. W tym terenie pierwszą osadą był Zambrów.

Dopiero po zwycięstwie grunwaldzkim rozpoczął się dynamiczny proces osadniczy w tej okolicy. Po śmierci Janusza I, jego następcą został wnuk - Bolesław IV (1429-1454). W pierwszym okresie rządów był niepełnoletni, więc nie prowadził kolonizacji. Gdy został pełnoletni, pozostało niewiele ziem do rozdania. Dużo jednak było jeszcze jej w puszczy Łętowo nad Łętownicą. Książę przekazywał ziemie osiadłym już wcześniej rodom. Wtedy to powstały osady Zagroby, Sasiny, Wądołki.

W XV w., istniały w tej okolicy wioski złożony z jednej chaty. W XVI w., w miarę rozrastania się wiosek, liczyły już po kilkanaście chat. Te wioski po dziś dzień często zachowały swoją bezładną strukturę osadniczą. Sieć osadnicza w okolicach Zambrowa powstała na przełomie XIV i XV w. i istnieje po dziś dzień.

Dawne Mazowsze dzieliło się na trzy województwa: płockie, rawskie i mazowieckie. Ostatnie z nich składało się z dziesięciu ziem, wśród nich była też ziemia łomżyńska z dzisiejszymi okolicami Zambrowa. W skład ziemi wchodziły powiaty, istniał wtedy powiat zambrowski.

Duże zniszczenia tych ziem, przyniosły wojny z połowy XVII w. oraz III wojna północna z początków XVIII w. Tylko w latach 1703-1708 wojska rosyjskie, szwedzkie, saskie i polskie, przeszły przez te ziemie sześć razy, przynosząc ogromne straty.

Po trzecim rozbiórce Polski, ziemie te znalazły się w zaborze pruskim, w składzie Prus Nowowschodnich. W tym regionie utworzono departamenty: białostocki i płocki, z podziałem na powiaty. Okolice Zambrowa zostały włączone do departamentu białostockiego i powiatu łomżyńskiego. W 1807 r. na mocy porozumień w Tylży, część departamentu białostockiego włączono do Rosji, a reszta, w tym i powiat łomżyński znalazł się w składzie Księstwa Warszawskiego.

Księstwo Warszawskie było podzielone na departamenty i powiaty. Okolice Zambrowa znalazły się w departamencie łomżyńskim i powiecie łomżyńskim. Po upadku Napoleona i Księstwa Warszawskiego, te ziemie zostały włączone do Królestwa Polskiego. Utworzono wtedy województwa, zamiast departamentów. Powstało województwo augustowskie, z powiatem łomżyńskim. Z tym, że wprowadzono nowy podział na obwody. Powiat łomżyński i tykociński stały się obwodem łomżyńskim. Po upadku powstania listopadowego, zamieniono województwa na gubernie (1837 r.), a później w 1842 r. obwody stały się powiatami. W 1845 r. dokonano zmniejszenia liczby guberni, jednak gubernia augustowska nie zmieniła kształtu. W ten sposób okolice Zambrowa należały do powiatu łomżyńskiego i guberni augustowskiej.

Jeszcze przed wybuchem powstania styczniowego wielu szlachciców z tutejszych zaścianków rozpoczęła przygotowania konspiracyjne. Powiat łomżyński był terenem, gdzie powstanie miało silne poparcie w miejscowej ludności i przetrwało dłużej niż w innych rejonach kraju.

Po powstaniu przeprowadzono uwłaszczenie ziemi dworskiej, przekazując ziemię chłopom. Jednak uwłaszczenie, w większości, nie objęło wsi w pobliżu Zambrowa, ponieważ prawie nie było tu chłopów. Tak, więc stosunki własnościowe, istniejące od wielu wieków, pozostały bez zmian. Sytuacja drobnej ludności szlacheckiej nie była dobra. Ich własność traktowana była jako własność szlachecka. Dodatkowo instytucje kredytujące nie udzielało im kredytów, ponieważ ich gospodarstwa były małe i nie miały założonej hipoteki. Istotne były braki w oświacie, dodatkowo władze carskie celowo nie próbowały podnieść stanu ekonomicznego ludności.

Na przełomie 1866 i 1867 r., przeprowadzono kolejną reformę podziału administracyjnego. Utworzono wtedy nową gubernię łomżyńską z nowymi powiatami, *utworzono też* samorządowe gminy. W składzie guberni łomżyńskiej znalazł się powiat łomżyński, z gminami *Zambrowo* i Puchały. Gminę tworzyły zarówno grunty włościańskie (chłopskie), jak i dworskie (folwarki). Częściami składowymi były gromady (wsie) na czele z sołtysem, którego wybierało zgromadzenie gromadzkie. Organem uchwałodawczym gminy było zebranie gminne, na którym prawo głosu mieli gospodarze, posiadający co najmniej trzy morgi gruntu. Zebranie gminne wybierało wójta i ławników (zarząd gminy). Wójt miał uprawnienia policyjno-administracyjne i sądownicze. Wójt gminy musiał posiadać przynajmniej 25 lat. Musiał też mieć przynajmniej sześć mórg gruntu. Nie miał obowiązku posiadać umiejętności pisania i czytania. Gmina zarządzała szkolnictwem gminnym. Urzędem gminy kierował pisarz gminny, który często był najważniejszą osobą w urzędzie z racji umiejętności pisania i czytania.

Wśród drobnej szlachty ziemi łomżyńskiej, były istotne różnice majątkowe. Najwyżej stała szlachta zwana „dworiańską”. Posiadali większe gospodarstwa, dwory i służbę. Niższą grupę stanowili właściciele średnich samodzielnych gospodarstw, była to grupa najliczniejsza. Na dole hierarchii była uboga szlachta małorolna lub bezrolna.

Według danych z 1891 r., gmina *Zambrowo* liczyła 10 270 mieszkańców. Większość mieszkańców gminy stanowiła ludność pochodzenia szlacheckiego. W tym czasie w gminie Zambrów było 62 miejscowości, z czego 35 miejscowości posiadała gospodarstwa drobnoszlacheckie, w tym było 30 wsi tylko z mieszkańcami stanu szlacheckiego. Największe skupiska takich gospodarstw były we wsiach Baczę Mokre (38 gospodarstw), Cieciorki (38 gospodarstw), Konopki Jałbrzyków Stok (33 gospodarstwa). W całej gminie Zambrów było 504 gospodarstw drobnoszlacheckich.

W 1913 r. władze podzieliły gminę *Zambrowo* i utworzyły nową gminę *Długobórz*. W czasie I wojny światowej, okolice *Zambrowa* były pod wojskową okupacją niemiecką. Po odzyskaniu niepodległości Rada Ministrów w 1919 r. utrzymała dawny podział na powiaty i gminy. Powstały nowe województwa, w tym województwo białostockie, w skład którego wszedł powiat łomżyński.

Okolice *Zambrowa* nie ominęła wojna 1920 r. W pierwszych dniach sierpnia 1920 r. miały tu miejsce walki polsko-bolszewickie. Gmina *Długobórz* istniała do 1939 r., do wybuchu II wojny światowej.

Po znacznych zniszczeniach wojennych, gmina zaczęła odbudowywać się po 1954 r., kiedy w mieście Zambrów uruchomiono zakłady przemysłu bawełnianego. Miało to wpływ na rozwój miasta i okolicy gdyż w okresie swojej najwyższej świetności zatrudniały około 3000 osób, czyli blisko 90% ludności pracującej w całym powiecie. W 1955 r. Zambrów ponownie został siedzibą powiatu i był nim do 1975 r. W tym okresie nastąpił szybki rozwój gminy. Powstało wiele zakładów przemysłowych, rozwinęło się przetwórstwo rolno-spożywcze i zaczęła powstawać baza usługowa. W 1991 r. nastąpił podział miasta i gminy na dwie odrębne jednostki administracyjne: miasto Zambrów i gminę Zambrów.

5.3. Krajobraz kulturowy - zabytki o największym znaczeniu dla Gminy Zambrów

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości.

Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi. Polega ona na ochronie najcenniejszych obiektów, zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób, by tworząc nowe wartości, unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, również krajobraz ukształtowany ludzką ręką.

Na terenie gminy można odnaleźć pozostałości założeń parkowo-dworskich pochodzących z XIX w. i początku XX w. Zespoły te występują w Łosiach-Dołęgach, w Porytem-Jabłoni oraz w Wądołkach-Borowych. Dworek w Łosiach-Dołęgach jest utrzymany w dobrym stanie, pełni rolę restauracji i hotelu. Dworki neorenesansowe w Porytem-Jabłoni oraz w Wądołkach-Borowych niszczeją, gdyż są obecnie niezagospodarowane.

Lokalne cmentarze i mogiły stanowią cenne kulturowo obszary zabytkowe, które kultywują pamięć o przodkach i wydarzeniach historycznych. W gminie wśród historycznych obiektów cmentarnych dominują te z czasów II wojny światowej. Dwie mogiły z 1939 r. znajdują się w miejscowości Czerwony Bór. Z pierwszego roku wojny pochodzi cmentarz wojskowy w Czerwonym Borze-Stacji. Mogiła żołnierzy AK znajduje się także w miejscowości Wygoda. Kolejnym obiektem z tych czasów jest cmentarz żołnierzy radzieckich w Woli *Zambrowskiej*. W *Tabędzu* natomiast znajduje się zabytkowy cmentarz rzymskokatolicki w zespole kościelnym parafii *Matki Boskiej Częstochowskiej*. W skład kompleksu wchodzi również zabytkowy drewniany kościół zbudowany w 1776 r. i przeniesiony do *Tabędza* w 1937 r., oraz dzwonnica. Wartym zaznaczenia jest fakt dobrego stanu zarówno cmentarzy, jak i kościoła, co jest świadectwem szacunku dla historii i przodków.

Dodatkowo na terenie gminy zostało zewidencjonowanych 170 stanowisk archeologicznych, które są śladem pobytu na nim człowieka w przeszłości i zawierają w sobie liczne informacje o tym, co w tym miejscu działo się w odległych czasach. Źródłem tych informacji są zarówno odkryte w trakcie prac wykopaliskowych obiekty archeologiczne, jak też wszystkie zabytki tkwiące w warstwach ziemi oraz ich wzajemne relacje.

Zabytkami o największym znaczeniu dla gminy są obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz historyczne układy ruralistyczne, które opisano poniżej.

☐ **Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Tabędzu**

Kościół wzniesiony w 1762 r., jako kościół parafialny we wsi Puchały. Barokowy, autor projektu nieznan. W 1937 r. po wzniesieniu w Puchałach nowego kościoła. Stary, obecny kościół drewniany przeniesiono na obecne miejsce we wsi Tabędz, z przeznaczeniem na kaplicę dla miejscowej ludności i wojska stacjonującego, w pobliskim Czerwonym Borze. Przeniesienie i wzniesienie kościoła na nowym miejscu, stanowiło miejsce fundacji Marianny i Feliksa Trzasków z Tabędza. Na uposażenie kościoła zapisali również własny dom z ogrodem. Podstawowe prace montażowo- budowlane trwały do 1938 r., dach kościoła pokryto blachą, nie wykończono jednak wnętrza. Dopiero w latach 1941-1942, ułożono podłogę. Podczas montażu kościoła nie wykonano żadnych zmian w jego bryle i planie, zachowano również oryginalną stolarkę okienną oraz więźbę dachową wraz z krawężnikami pozornego sklepienia kolebkowego. Kościół w latach 1943-1944 uległ częściowo zniszczeniu - został obrabowany i uszkodzony pociskiem.

Kościół usytuowany jest na wsch. krańcu wsi. Kościół nieorientowany, frontem zwrócony na płn., w narożniku płd.- zach. drewniana dzwonnica. Kościół na planie prostokąta, z węższym, zamkniętym prosto prezbiterium, po bokach którego znajdują się dwie, zbliżone do kwadratu zakrystie. W prostokątnym korpusie, od płn. wydzielona kruchta z dwoma pomieszczeniami po bokach. Nawy rozdzielone trzema parami słupów, nawa główna znacznie szersza od bocznych, na jej przedłużeniu - prezbiterium. Bryła kościoła zwarta, z trójnawowym korpusem i z prezbiterium o szerokości nawy głównej, nakryte wspólnym dachem dwuspadowym. Ściany drewniane, z bierwion ciosanych, konstrukcji wieńcowej, wzmocnionej lisicami. Na zewnątrz szalowane pionowo deskami na listwę. Podwalina ułożona na podmurówce z cegieł, oszalowane deskami, ułożonymi poziomo, górą osłonięta deskowym okapem. Dach kryty blachą ocynkowaną. Okna prostokątne, dwudzielne, wielokwaterowe. Stan zachowania - bardzo dobry.

☐ **Dwór w Łosie-Dolęgi**

Dwór wniesiony został w 1889 r. dla rodziny Mioduszewskich. Po nich przeszedł w ręce Ładów, a następnie, na początku lat 30-tych XX w. Lemańskich. Lemańscy przekazali dwór, na początku lat 70, na Skarb Państwa w zamian za rentę. do 1998 r. mieściła się w nim spółdzielnia produkcyjna. Od 1998 r. dwór jest własnością prywatną, a od 2005 r. należy do obecnych właścicieli.

Usytuowany jest w głębi nieogrodzonej działki, położonej po płd. stronie drogi Długobórz-Skarżyn. Budynek na rzucie prostokąta, bryła prostopadłościenna, z kolumnowym gankiem, na osi środkowej fasady. Budynek murowany z cegły, posadowiony na fundamencie i kamieni polnych, łączonych zaprawą. Wokół fundamentów - betonowa opaska. Tynkowany wewnątrz i na zewnątrz. Budynek wolnostojący, jednokondygnacyjny, z użytkowym poddaszem. Podpiwniczony w części zachodniej. Dach naczółkowy, nad gankiem dwuspadowy. Dach kryty dachówką holenderską. Przed środkową częścią tylnej elewacji - półkolisty taras. Budynek po remoncie, stan zachowania-bardzo dobry.

☐ **Dwór, ob. budynek mieszkalny w Poryte-Jabłoń**

Dwór, tzw. pałac wzniesiony został w 1905 r. dla Tadeusza Wojczyńskiego, zięcia Dzieduszyckiego. W latach 1914-1915 do 1945 r. w posiadaniu Zdzichowskiego. W 1945 r. cały majątek został upaństwowiony.

Dwór usytuowany jest w płn. części wsi, na jej krańcu, na osi drogi biegnącej przez wieś z płd. na płn., na terenie dawnego zespołu folwarczno-parkowego. Dwór zwrócony jest fasadą na zach. Budynek wzniesiony z cegły, na kamiennych fundamentach, z użyciem cegły. Pokrycie dachowe - eternit falisty. Budynek na rzucie prostokąta, z ryzalitem od zach., o czterech traktach poprzecznych, nierównej szerokości, drugi od płd. wydłużony o ryzalit. Bryła budynku zróżnicowana, w trakcie dwupiętrowy (z ryzalitem), i od płd. czteropiętrowy. Poszczególne części przykryte spłaszczonymi dachami dwuspadowymi. Obecnie budynek jest opuszczony - nieużytkowany, stan zachowania -dostateczny.

Przy dawnym zespole dworskim znajduje się **zabytkowy park**. Jego układ jest zatarty, pozostało jedynie stare zadrzewienie, które jest zarośnięte i nieuporządkowane.

□ **Dwór w Wądołkach-Borowych**

Dwór wzniesiony został w 1882 r. Przed wojną należał do Wyszyńskiego. Po 1945 r. mieściła się tu szkoła podstawowa. Dwór usytuowany pośród lasów, w płn. - zach. części wsi. Budynek na planie prostokąta, o dwóch traktach wzdłużnych o załamany układzie w części płn., w trakcie przednim przesunięta nieco na osi się i poprzedzona murem, prostokątnym gankiem. Od płn. jednoprzestrzenna przybudówka. Budynek parterowy, przykryty dwuspadowym dachem (blacha ocynkowana, falista) o małych naczółkach. Ganki i przybudówka przykryte dachami dwuspadowymi. Przybudówka niższa od części głównej. Wzniesiony z cegły, na fundamentach ceglano-kamiennych, tynkowany. Obecnie budynek jest nieużytkowany, stan zachowania - dostateczny.

5.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, także umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Obowiązkiem władz gminy jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.

Charakterystyczna jest religijność tutejszego społeczeństwa ujawniająca się w dbałości o wszelkie obiekty sakralne, również kapliczki przydrożne i krzyże, przy których odbywają się np. niektóre wiejskie nabożeństwa, opierają się lokalne wierzenia, które stanowią miejsca kultu.

Na terenie gminy Zambrów znajduje się jedna placówka biblioteczna, tj. Biblioteka Publiczna Gminy Zambrów mieszcząca się w Osowcu. Ponadto na terenie gminy działają biblioteki szkolne, w których szczególnie młodzież wypożycza książki.

Do organizacji pozarządowych na terenie gminy Zambrów można zaliczyć:

- Stowarzyszenie Zambrowskie Produkty Lokalne (ul. Aleja Wojska Polskiego 27, Zambrów),
- Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych Gminy Zambrów (Wola Zambrowska),
- Zespół Ludowy „Laskowianki”,
- Stowarzyszenie Związków Kółek i Organizacji Rolniczych,
- Koła Gospodyń Wiejskich – „Sąsiadki” (Łady Polne), „Kumoszki” (Wądołki-Bučki), „Jabłoneczki” (Poryte-Jabłoń), „Wisienki” (Wiśniewo), „Zbrzeźniczanki” (Zbrzeźnica), „Wolibabki” (Wola Zambrowska), Koło Gospodyń w Starym Laskowcu.

Sporadycznie Gmina organizuje festyny lub inne wydarzenia kulturalne, np. „Święto Gminy Zambrów”, podczas którego odbywają się imprezy, konkursy, zabawy dla dzieci, animacje, warsztaty artystyczne itp. Główną kulturalną wizytówką gminy stanowi, działający od 1982 r., zespół ludowy „Laskowianki” ze Starego Laskowca, który powodzeniem kultywuje miejscowe tradycje. Zespół otrzymał szereg nagród i wyróżnień na przeglądach ogólnopolskich i wojewódzkich.

Jednym z niewielu miejsc wartych zwiedzenia jest szlak turystyczny na terenie rezerwatu „GRABÓWKA” pow. 60,80 ha, leżący 4 km w kierunku wschodnim od miasta Zambrów na południe od drogi Zambrów – Nowe Wierzbowo. Ścieżka Przyrodnicza przy rezerwacie „Grabówka” skierowana jest do amatorów aktywnego wypoczynku na łonie natury. Biegnie ona po zachodniej ścianie rezerwatu drogą oddzielającą obszar chroniony od pozostałego lasu. Oddalona jest od Zambrowa ok. 4 km.

Przez gminę przebiegają dwa szlaki turystyczne:

- czerwony (Gielczyn-Czerwony Bór-Szumowo),
- niebieski (Gielczyn-Czerwony Bór-Wygoda).

Na terenie gminy zrealizowane są dwie ścieżki rowerowe o łącznej długości 1,93 km. Jedna z nich prowadzi z miasta Zambrowa do Długoborza Drugiego, natomiast druga łączy Wolę Zambrowską ze Starym Laskowcem w ciągu drogi krajowej nr 63.

5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;

ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Zambrów funkcjonują dwie z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Zambrów znajdują się 11 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, w tym 5 stanowisk archeologicznych (Tabela nr 2). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie Gminy Zambrów. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim - rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 2. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Zambrów

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT/ ZESPÓŁ OBIEKTÓW	NR REJESTRU ZABYTEKÓW I DATA WPISU
1	Łosie-Dołęgi	Łosie-Dołęgi nr 11, dz. nr 108/2	dwór	A-147 z 02.12.2005 r.
2	Poryte-Jabłoń	Poryte-Jabłoń, dz. nr 350/2	budynek nieużytkowany, d. dwór	A-270 z 12.03.1986 r.
3	Poryte-Jabłoń	Poryte-Jabłoń, dz. nr 350/2	park	A-270 z 27.01.1984 r.
4	Tabędz	Tabędz nr 2, dz. nr 152	kościół paraf. pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	A-1 z 13.03.1951 r.
5	Tabędz	Tabędz, dz. nr 55	krzyż drewniany i grób harcerza poległego w 1940 r. na cmentarzu rzymskokatolickim	A-330 z 14.09.1987 r.
6	Wądołki-Borowe	Wądołk-Borowe, dz. nr 46/1	dwór	A-461 z 15.11.1991 r.
STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE				
7	Cieciorki	AZP 40-78, nr stanowiska w miejscowości/na	osada wczesnośredniowieczna, XII-XIII w.	A-472 z 18.03.1992 r.

		obszarze: 1/4		
8	Koziki-Jałbrzyków Stok	AZP 40-78, nr stanowiska w miejscowości/na obszarze: 3/5	osada wielokulturowa	A-471 z 18.03.1992 r.
9	Poryte-Jabłoń	AZP 40-78, nr stanowiska w miejscowości/na obszarze: 1/1	grodzisko wczesnośredniowieczne „Okop”, XII-XIII w.	A-145 z 30.03.1967 r.
10	Poryte-Jabłoń	AZP 40-78, nr stanowiska w miejscowości/na obszarze: 2/2	osada, XII-XIII w.	A-470 z 18.03.1992 r.
11	Śledzie	AZP 40-77, nr stanowiska w miejscowości/na obszarze: 1/1	kurhan (starożytny grobowiec)	A-166 z 04.10.1972 r.

5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu gminy Zambrów wpisane są do rejestru zabytków ruchomych. Stanowią one głównie wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów. Szczegółowe informacje można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Białymstoku.

5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661). Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków, jest obowiązek uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno - budowlanej. Uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zgodnie z art. 8, 9 pkt. 1, 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru zabytków, a także jego nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 r. Nr 75, poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o WZIZT (Warunków Zabudowy i Zagospodarowania Terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna ewidencja zabytków gminy Zambrów została opracowana w 2014 r., przyjęta Zrządzeniem nr 182/VI/14 Wójta Gminy Zambrów z dnia 21 maja 2015 r. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków przedstawiono poniżej w Tabeli nr 3.

Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków z terenu gminy Zambrów

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT
1	Czerwony Bór	Czerwony Bór nr 1, dz. nr 67/5	budynek mieszkalny, d. budynek kolejowy
2	Czerwony Bór	Czerwony Bór nr 2, dz. nr 67/6	budynek mieszkalny, d. budynek kolejowy
3	Czerwony Bór	Czerwony Bór, dz. nr 69	wodociągowa wieża ciśnień
4	Czerwony Bór	Czerwony Bór, dz. nr 58/7	mogiła z okresu II wojny światowej z 1939 r.
5	Czerwony Bór	Czerwony Bór, dz. nr 61/3	mogiła żołnierzy AK z okresu II wojny światowej po 1939 r.
6	Czerwony Bór	Czerwony Bór, dz. nr 33/1	cmentarz wojenny z okresu II wojny światowej 1939 r.
7	Klimasze	Klimasze, dz. nr 53	kapliczka
8	Konopki-Jałbrzyków Stok	Konopki-Jałbrzyków Stok nr 22, dz. nr 147/1	budynek mieszkalny
9	Łosie-Dołęgi	Łosie-Dołęgi nr 11, dz. nr 108/2	dwór
10	Poryte-Jabłoń	Poryte-Jabłoń, dz. nr 350/2	budynek nieużytkowany, d. dwór
11	Poryte-Jabłoń	Poryte-Jabłoń, dz. nr 350/2, 350/44, 350/46, 350/47	park
12	Poryte-Jabłoń	Poryte-Jabłoń, dz. nr 350/46	obiekt nieużytkowany, d. magazyn spirytusu
13	Rykacze	Rykacze nr 31, dz. nr 389/4	budynek gospodarczy, d. młyn
14	Tabędz	Tabędz nr 2, dz. nr 152	dzwonnica przy kościele paraf. pw. Matki Boskiej Częstochowskiej
15	Tabędz	Tabędz nr 2, dz. nr 152	kościół paraf. pw. Matki Boskiej Częstochowskiej
16	Tabędz	Tabędz, dz. nr 55	cmentarz rzymskokatolicki
17	Tabędz	Tabędz, dz. nr 55	krzyż drewniany i grób harcerza poległego w 1940 r. na cmentarzu rzymskokatolickim
18	Wądołki-Borowe	Wądołki-Borowe, dz. nr 46/1	dwór
19	Wądołki-Borowe	Wądołki-Borowe, dz. nr 46/1	park
20	Wygoda/Czerwony Bór	Wygoda/Czerwony Bór, dz. nr 171	mogiła żołnierzy AK z 1944 r.
21	Zbrzeźnica	Zbrzeźnica nr 35, dz. nr 113	budynek mieszkalny
22	Zbrzeźnica	Zbrzeźnica nr 70, dz. nr 243	budynek mieszkalny
23	Zbrzeźnica	Zbrzeźnica nr 70, dz. nr 243	budynek nieużytkowany, d. młyn

* obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

5.7. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst - razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy Zambrów. Stanowiska zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP 39-77, 39-78, 40-77, 40-78, 41-77, 41-78, 41-79, 42-77, 42-78, 42-79, 43-78). Na terenie gminy znajdują się 170 stanowiska archeologiczne, które ujęte są w gminnej ewidencji zabytków (Tabela nr 4). Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Tabela nr 4. Spis stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z terenu gminy Zambrów

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI/ NA OBSZARZE, OBSZAR AZP	CHRONOLOGIA	FUNKCJA STANOWISKA
1	Polki-Teklin	1/1, AZP 39-77	wczesne średniowiecze późne średniowiecze/nowożytność	śląd osadnictwa osada
2	Polki-Teklin	2/2, AZP 39-77	neolit średniowiecze późne średniowiecze/ nowożytność	obozowisko śląd osadnictwa śląd osadnictwa
3	Polki-Teklin	3/3, AZP 39-77	epoka brązu	osada
4	Konopki-Jałbrzyków Stok	3/17, AZP 39-78	mezolit/epoka żelaza neolit? epoka brązu nieokreślona wczesne średniowiecze okres nowożytny	obozowisko?, osada? śląd osadnictwa osada? osada osada śląd osadnictwa
5	Konopki-Jałbrzyków Stok	4/18, AZP 39-78	mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa
6	Konopki-Jałbrzyków Stok	5/19, AZP 39-78	pradziej	śląd osadnictwa
7	Konopki-Jałbrzyków Stok	6/24, AZP 39-78	mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa
8	Konopki-Jałbrzyków Stok	7/33, AZP 39-78	mezolit/epoka żelaza epoka brązu/wczesna epoka żelaza okres rzymski nieokreślona wczesne średniowiecze późne średniowiecze/okres nowożytny	obozowisko?, osada? osada? osada osada osada śląd osadnictwa
9	Koziki-Jałbrzyków Stok	4/15, AZP 39-78	mezolit/ epoka żelaza	śląd osadnictwa
10	Koziki-Jałbrzyków Stok	5/16, AZP 39-78	mezolit/ epoka żelaza	śląd osadnictwa
11	Łady-Borowe	1/10, AZP 39-78	nieokreślona okres nowożytny	osada? śląd osadnictwa
12	Łady-Borowe	2/11, AZP 39-78	mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa
13	Łady-Borowe	3/12, AZP 39-78	epoka kamienia mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
14	Łady-Borowe	4/13, AZP 39-78	epoka kamienia	śląd osadnictwa
15	Łady-Borowe	5/14, AZP 39-78	epoka kamienia/ epoka żelaza	śląd osadnictwa
16	Łady-Borowe	6/23, AZP 39-78	mezolit/epoka żelaza epoka brązu/wczesna epoka żelaza	obozowisko? osada? śląd osadnictwa

			wczesne średniowiecze okres nowożytny	osada śląd osadnictwa
17	Łady-Borowe	7/25, AZP 39-78	mezolit/ epoka żelaza	śląd osadnictwa
18	Łady-Borowe	8/26, AZP 39-78	mezolit?	śląd osadnictwa
19	Łady-Borowe	9/27, AZP 39-78	wczesne średniowiecze? okres nowożytny	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
20	Łady-Borowe	10/28, AZP 39-78	nieokreślona	znalezisko luźne
21	Łady-Borowe	11/32, AZP 39-78	mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa
22	Łady Polne	1/20, AZP 39-78	epoka brązu średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
23	Łady Polne	2/21, AZP 39-78	mezolit neolit/wczesna epoka brązu wczesne średniowiecze późne średniowiecze	obozowisko? śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa
24	Łady Polne	3/22, AZP 39-78	mezolit/epoka żelaza nieokreślona późne średniowiecze okres nowożytny	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa
25	Łady Polne	4/43, AZP 39-78	mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa
26	Łady Polne	5/44, AZP 39-78	mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa
27	Pęsy-Lipno	1/9, AZP 39-78	mezolit/epoka żelaza późne średniowiecze	śląd osadnictwa okres nowożytny
28	Szeligi-Leśnica	1/31, AZP 39-78	mezolit/epoka żelaza neolit/epoka brązu pradzieje	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa
29	Szeligi-Leśnica	2/34, AZP 39-78	pradzieje	osada
30	Bacze Mokre	1/22, AZP 40-77	starożytny epoka brązu/wczesna epoka żelaza wczesne średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa
31	Bacze Mokre	2/23, AZP 40-77	nieokreślona	śląd osadnictwa
32	Bacze Mokre	3/24, AZP 40-77	nieokreślona	osada
33	Bacze Mokre	4/25, AZP 40-77	nieokreślona	śląd osadnictwa
34	Bacze Mokre	5/26, AZP 40-77	XIV w., XV w., XVI w.	osada
35	Bacze Mokre	6/27, AZP 40-77	wczesne średniowiecze XIV w., XV w., XVI w.	osada osada
36	Poryte-Jabłoń	7/5, AZP 40-77	epoka brązu	osada
37	Zbrzeźnica (Przytuły)	1/28, AZP 40-77	starożytny nowożytny	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
38	Pstrągi-Gniewoty	1/12, AZP 40-77	XIV w., XV w., XVI w.	osada
39	Pstrągi-Gniewoty	2/13, AZP 40-77	epoka brązu wczesne średniowiecze	śląd osadnictwa osada
40	Pstrągi-Gniewoty	3/14, AZP 40-77	wczesne średniowiecze nowożytny	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
41	Pstrągi-Gniewoty	4/15, AZP 40-77	XIV w.?, XV w., XVI w.	osada
42	Śledzie	1/1, AZP 40-77	starożytny	kurhan
43	Śledzie	2/2, AZP 40-77	wczesne średniowiecze XIV w., XV w., XVI w.	osada osada
44	Śledzie	3/3, AZP 40-77	wczesne średniowiecze XIV w., XV w., XVI w.	osada osada
45	Śledzie	4/4, AZP 40-77	epoka brązu	śląd osadnictwa
46	Tabędz	1/11, AZP 40-77	XIV w.?, XV w., XVI w.	osada
47	Zagroby- Zakrzewo	1/6, AZP 40-77	XIV w., XV w., XVI w., XVII w.	osada
48	Zagroby- Zakrzewo	2/7, AZP 40-77	epoka brązu	śląd osadnictwa

			XIII w. XIV w., XV w., XVI w., XVII w.	osada osada
49	Zagroby-Zakrzewo	3/8, AZP 40-77	XV w., XVI w., XVII w.	osada
50	Zagroby-Zakrzewo	4/9, AZP 40-77	nieokreślona	śląd osadnictwa
51	Zagroby-Zakrzewo	5/10, AZP 40-77	nieokreślona	śląd osadnictwa
52	Zbrzeźnica	1/16, AZP 40-77	wczesne średniowiecze XIV w., XV w., XVI w.	śląd osadnictwa osada
53	Zbrzeźnica	2/17, AZP 40-77	nieokreślona	śląd osadnictwa
54	Zbrzeźnica	3/18, AZP 40-77	epoka brązu/epoka żelaza okres halsztacki/okres lateński wczesne średniowiecze?	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa
55	Zbrzeźnica	4/19, AZP 40-77	nieokreślona wczesne średniowiecze	śląd osadnictwa osada
56	Zbrzeźnica	5/20, AZP 40-77	wczesna epoka brązu epoka brązu okres halsztacki/okres lateński wczesne średniowiecze XIV w., XV w.	śląd osadnictwa osada cmentarzysko śląd osadnictwa osada
57	Zbrzeźnica	6/21, AZP 40-77	starożytna nowożytna	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
58	Cieciorki	1/4, AZP 40-78	starożytny XII- XIII w.	śląd osadnictwa osada
59	Cieciorki	2/11, AZP 40-78	XIV- XVI w.	osada
60	Cieciorki	3/13, AZP 40-78	XIV- XVII w.	osada
61	Cieciorki	4/16, AZP 40-78	starożytny epoka brązu?	śląd osadnictwa cmentarzysko?
62	Cieciorki	5/22, AZP 40-78	starożytny XIV w.	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
63	Cieciorki	6/23, AZP 40-78	starożytny	śląd osadnictwa
64	Cieciorki	7/24, AZP 40-78	XIV- XV w.	osada
65	Gardlin	1/8, AZP 40-78	starożytny epoka brązu wczesne średniowiecze? XIV w.	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa
66	Gardlin	2/12, AZP 40-78	XIII w. XIV- XV w.	śląd osadnictwa osada
67	Grabówka	1/19, AZP 40-78	XIV- XVI w.	osada
68	Konopki	2/27, AZP 40-78	średniowiecze	śląd osadnictwa
69	Koziki-Jałbrzyków Stok	1/6, AZP 40-78	XIV- XVI w.	osada
70	Koziki-Jałbrzyków Stok	2/14, AZP 40-78	XIII w.?, XIV- XV w.	osada
71	Koziki-Jałbrzyków Stok	3/5, AZP 40-78	starożytny wczesna epoka brązu okres halsztacki/okres lateński XII- XIII w.	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada
72	Poryte-Jabłoń	1/1, AZP 40-78	2 poł. XI- XII	grodzisko
73	Poryte-Jabłoń	2/2, AZP 40-78	XII- XIII w.	osada
74	Poryte-Jabłoń	3/3, AZP 40-78	XIII w.?	cmentarzysko
75	Poryte-Jabłoń	4/9, AZP 40-78	mezolit epoka brązu okres wpływów rzymskich XIII- XIV w.	obozowisko śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada
76	Poryte-Jabłoń	5/10, AZP 40-78	XIV- XVII w.	osada

77	Poryte-Jabłoń	6/21, AZP 40-78	starożytny XIV w.	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
78	Wiśniewo	1/17, AZP 40-78	XIV- XVI w.	osada
79	Wiśniewo	2/20, AZP 40-78	starożytny epoka brązu	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
80	Sędziwuje (Kolonja)	1/19, AZP 41-77	epoka kamienia/epoka brązu	śląd osadnictwa
81	Sędziwuje (Kolonja)	2/21, AZP 41-77	epoka kamienia/epoka brązu XVI- XIX	punkt osadniczy osada
82	Krajewo-Ćwikły	2/2, AZP 41-77	nowożytność, XVII- XVIII w.	śląd osadnictwa
83	Krajewo-Korytki	1/20, AZP 41-77	nieokreślona XVI- XIX w.	śląd osadnictwa osada
84	Stare Krajewo	1/1, AZP 41-77	wczesne średniowiecze	śląd osadnictwa
85	Stare Krajewo	2/3, AZP 41-77	późne średniowiecze nowożytność, XVII- XVIII w.	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
86	Stare Krajewo	3/4, AZP 41-77	nowożytność	śląd osadnictwa
87	Krajewo Stare	4/5, AZP 41-77	wczesne średniowiecze	śląd osadnictwa
88	Sędziwuje	1/6, AZP 41-77	nieokreślona nowożytność, XVII- XVIII w.	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
89	Sędziwuje	2/7, AZP 41-77	nowożytność, XVII- XVIII w.	śląd osadnictwa
90	Sędziwuje	3/8, AZP 41-77	późne średniowiecze nowożytność	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
91	Sędziwuje	4/9, AZP 41-77	nieokreślona wczesne średniowiecze nowożytność	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa
92	Sędziwuje	5/10, AZP 41-77	wczesne średniowiecze, XI- XII w. późne średniowiecze nowożytność	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa
93	Sędziwuje	6/11, AZP 41-77	późne średniowiecze	śląd osadnictwa
94	Sędziwuje	12/18, AZP 41- 77	epoka brązu/wczesna epoka żelaza XI- XII w. XIV- XV w. XVI- XVIII w.	śląd osadnictwa osada osada? osada
95	Stare Wądołki	1/12, AZP 41-77	wczesne średniowiecze	śląd osadnictwa
96	Nowy Laskowiec	1/7, AZP 41-78	epoka kamienia okres wpływów rzymskich	śląd osadnictwa osada
97	Rykacze	1/8, AZP 41-78	okres wpływów rzymskich	osada
98	Stary Laskowiec	2/9, AZP 41-78	średniowiecze	osada
99	Stary Laskowiec	3/10, AZP 41-78	średniowiecze	osada
100	Wądołki-Borowe	1/13, AZP 41-78	okres wpływów rzymskich średniowiecze	śląd osadnictwa osada
101	Wądołki-Bućki	1/12, AZP 41-78	nowożytność	ślady pieców do wypalania ceramiki
102	Wola Zambrowska	1/2, AZP 41-78	epoka kamienia nowożytność	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
103	Wola Zambrowska	2/4, AZP 41-78	epoka kamienia wczesne średniowiecze średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada?
104	Wola Zambrowska	3/5, AZP 41-78	średniowiecze nowożytność	osada śląd osadnictwa
105	Wola Zambrowska	4/11, AZP 41-78	średniowiecze nowożytność	osada? śląd osadnictwa
106	Wola Zambrzycka	1/1, AZP 41-78	średniowiecze	osada
107	Wola Zambrzycka	2/3, AZP 41-78	wczesne średniowiecze nowożytność	śląd osadnictwa śląd osadnictwa

108	Krajewo Białe	1/3, AZP 41-79	średniowiecze	śląd osadnictwa
109	Krajewo Białe	2/4, AZP 41-79	średniowiecze	osada
110	Wdziękoń Drugi	1/1, AZP 41-79	średniowiecze	osada
111	Wdziękoń Drugi	2/2, AZP 41-79	średniowiecze nowożytność	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
112	Dąbki-Łętownica	1/21, AZP 42-77	XIV w.?, XV w., XVI w.	osada
113	Dąbki-Łętownica	2/22, AZP 42-77	epoka kamienia okres lateński/okres wpływów rzymskich	śląd osadnictwa osada
114	Zagroby-Łętownica	1/23, AZP 42-77	nieokreślona	śląd osadnictwa
115	Zagroby-Łętownica	2/24, AZP 42-77	XIV w.?, XV w., XVI.	osada
116	Zagroby-Łętownica	3/25, AZP 42-77	wczesne średniowiecze	śląd osadnictwa
117	Boruty-Goski	1/11, AZP 42-78	nowożytność	osada
118	Boruty-Goski	2/12, AZP 42-78	epoka kamienia późne średniowiecze/ nowożytność	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
119	Brajczewo-Sierzputy	1/13, AZP 42-78	mezolit/ epoka żelaza wczesne średniowiecze późne średniowiecze/ nowożytność	śląd osadnictwa osada osada
120	Brajczewo-Sierzputy	2/26, AZP 42-78	późne średniowiecze/ nowożytność	osada
121	Brajczewo-Sierzputy	3/27, AZP 42-78	mezolit/ epoka żelaza	śląd osadnictwa
122	Dąbki-Łętownica	3/8, AZP 42-78	epoka kamienia nowożytność	śląd osadnictwa osada
123	Długobórz	1/15, AZP 42-78	nowożytność	osada
124	Długobórz	2/16, AZP 42-78	mezolit/epoka żelaza nowożytność	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
125	Długobórz	3/17, AZP 42-78	epoka kamienia nowożytność	śląd osadnictwa osada?
126	Długobórz	4/18, AZP 42-78	mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa
127	Długobórz	5/19, AZP 42-78	epoka brązu/wczesna epoka żelaza	osada
128	Długobórz	6/20, AZP 42-78	mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa
129	Grochy-Pogorzele	1/21, AZP 42-78	wczesna średniowiecze nowożytność	śląd osadnictwa osada
130	Nowy Laskowiec	2/28, AZP 42-78	mezolit/epoka żelaza	obozowisko/ osada
131	Łosie-Dołęgi	1/33, AZP 42-78	mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa
132	Łosie-Dołęgi	2/34, AZP 42-78	epoka kamienia	śląd osadnictwa
133	Łosie-Dołęgi	3/36, AZP 42-78	późne średniowiecze/ nowożytność	osada
134	Łosie-Dołęgi	4/37, AZP 42-78	neolit/epoka brązu nowożytność	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
135	Nowy Borek	1/9, AZP 42-78	późne średniowiecze/okres nowożytny	osada
136	Nowy Borek	2/10, AZP 42-78	mezolit/epoka żelaza nowożytność	śląd osadnictwa osada
137	Nowy Borek	3/38, AZP 42-78	nowożytność	osada
138	Nowy Borek	4/39, AZP 42-78	mezolit/epoka żelaza nowożytność	śląd osadnictwa osada
139	Osowiec	1/5, AZP 42-78	paleolit schyłkowy mezolit/epoka żelaza wczesna epoka brązu młodszy okres przedrzymski/okres rzymski wczesne średniowiecze późne średniowiecze	obozowisko śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa
140	Osowiec	2/32, AZP 42-78	epoka kamienia mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa śląd osadnictwa

141	Rykacze	2/2, AZP 42-78	starożytny epoka kamienia/epoka brązu epoka brązu młodszy okres przedrzymski/okres rzymski wczesne średniowiecze późne średniowiecze	osada śląd osadnictwa osada osada osada osada
142	Rykacze	3/3, AZP 42-78	późne średniowiecze	osada
143	Rykacze	4/4, AZP 42-78	neolit/wczesna epoka brązu nowożytność	śląd osadnictwa osada
144	Rykacze	5/29, AZP 42-78	mezolit/ epoka żelaza	śląd osadnictwa
145	Rykacze	6/30, AZP 42-78	mezolit/ epoka żelaza	śląd osadnictwa
146	Rykacze	7/31, AZP 42-78	nowożytność	osada
147	Rykacze	8/35, AZP 42-78	wczesne średniowiecze nowożytność	osada osada
148	Sasiny	1/6, AZP 42-78	epoka kamienia/epoka żelaza nowożytność	śląd osadnictwa osada
149	Sasiny	2/7, AZP 42-78	mezolit/epoka żelaza okres nowożytny	śląd osadnictwa osada
150	Skarżyn Stary	1/1, AZP 42-78	nieokreślona	grupa kopców (kurhanów)
151	Skarżyn Stary	2/22, AZP 42-78	mezolit/epoka żelaza wczesne średniowiecze późne średniowiecze/ okres nowożytny	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa
152	Stary Skarżyn	3/23, AZP 42-78	mezolit?	śląd osadnictwa
153	Skarżyn Stary	4/24, AZP 42-78	epoka kamienia/epoka żelaza	śląd osadnictwa
154	Stary Skarżyn	5/25, AZP 42-78	mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa
155	Zagroby-Łętownica	4/14, AZP 42-78	epoka kamienia nowożytność	śląd osadnictwa osada?
156	Krajewo Białe	3/3, AZP 42-79	późne średniowiecze	osada
157	Krajewo Białe	4/4, AZP 42-79	nieokreślona późne średniowiecze	śląd osadnictwa osada
158	Krajewo Białe	5/23, AZP 42-79	mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa
159	Nowy Skarżyn	1/6, AZP 42-79	mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa
160	Nowy Skarżyn	2/24, AZP 42-79	wczesne średniowiecze	śląd osadnictwa
161	Skarżyn Nowy	3/25, AZP 42-79	mezolit/wczesna epoka brązu wczesne średniowiecze okres nowożytny	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada
162	Nowy Skarżyn	4/26, AZP 42-79	epoka kamienia mezolit/epoka żelaza epoka brązu/wczesna epoka żelaza późne średniowiecze nowożytność	śląd osadnictwa obozowisko/ osada osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa
163	Nowy Skarżyn	5/27, AZP 42-79	neolit/wczesna epoka brązu późne średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
164	Nowy Skarżyn	6/28, AZP 42-79	mezolit/epoka żelaza	śląd osadnictwa
165	Grochy-Łętownica	1/18, AZP 43-78	wczesna epoka żelaza/okres rzymski?	śląd osadnictwa
166	Przeździecko-Drogoszewo	1/14, AZP 43-78	epoka kamienia mezolit/wczesna epoka żelaza	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
167	Przeździecko-Drogoszewo	2/17, AZP 43-78	epoka kamienia	śląd osadnictwa
168	Przeździecko-Mroczyki	1/15, AZP 43-78	mezolit/wczesna epoka żelaza	śląd osadnictwa
169	Tarnowo-Goski	1/16, AZP 43-78	mezolit mezolit/wczesna epoka żelaza	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
170	Zaręby-Kramki	1/19, AZP 43-78	epoka kamienia	śląd osadnictwa

171	Czerwony Bór	1/48, AZP 38-76	1 połowa XX w.	polowe fortyfikacje ziemne i pole walki
-----	--------------	-----------------	----------------	---

* obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2003 r. nr 164, poz. 1587). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych.

Prowadzenie poszukiwań zabytków bez pozwolenia jest przestępstwem ściganym z urzędu - art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania

czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli (Tabela nr 5) wskazano silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące między innymi zasobu zabytkowego gminy Zambrów, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego GPOnZ - konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy Zambrów tworzy bowiem jego historia, manifestująca się zarówno w zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

Tabela nr 5. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W GMINIE ZAMBRÓW	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> ☐ korzystne położenie wokół miasta Zambrów, gdzie występuje koncentracja placówek usługowych o znaczeniu ponadlokalnym; ☐ bardzo duża powierzchnia lasów (ok. 42,5% powierzchni gminy), co wpływa na walory klimatyczne i krajobrazowe obszaru; ☐ zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; ☐ obiekty małej architektury sakralnej w formie zabytkowych kapliczek; ☐ kościół paraf. pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Tabledzu, jako wyjątkowy obiekt zabytkowy budownictwa drewnianego; ☐ obowiązująca uchwała w sprawie określenia zasad i trybu udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru. 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ niewystarczające środki z budżetu gminy przeznaczone na ochronę zabytków; ☐ stosunkowo niewielka dbałość właścicieli o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków; ☐ niezadawalający stan zachowania części obiektów zabytkowych; ☐ niedostateczne oznakowanie zabytkowych obiektów; ☐ mała liczba imprez kulturalnych - brak gminnego centrum kultury- zaledwie jedna placówka biblioteczna funkcjonująca w gminie; ☐ brak oznakowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> ☐ uwzględnienie w większym stopniu dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i programach rozwojowych gminy; ☐ wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo -budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; ☐ możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; ☐ rozszerzenie i polepszenie bazy noclegowej i gastronomicznej; ☐ oznakowanie tras turystycznych pod kątem zabytków; ☐ systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; ☐ rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatrącanie więzi z regionem; ☐ zanikanie tradycji kulturowych, zwyczajów; ☐ brak realnych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; ☐ pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych na terenie gminy; ☐ bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; ☐ skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; ☐ działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez

<p>ochrony dziedzictwa; ☐ wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego.</p>	<p>prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; ☐ samowola budowlana - wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy - np. nieprzemyślanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką, architektury niezgodnej z lokalnymi tradycjami.</p>
---	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W GPOnZ wyznaczono dwa priorytety, kierunki działań oraz zadania, co stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Zambrów na lata 2014 - 2017. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 6 i 7.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się następującymi priorytetami:

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego gminy Zambrów.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Zambrów.

Tabela nr 6. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego gminy Zambrów.		
KIERUNKI DZIAŁANIA	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne	Przyjęcie przez Radę Gminy Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz okresowe monitorowanie jego realizacji poprzez systematyczne opracowanie sprawozdań z realizacji GPOnZ.	Weryfikacja podmiotów wskazanych w GPOnZ do realizacji określonych zadań oraz zapoznanie ich z określonymi zadaniami
	Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o przyznanie środków na odnowę zabytku z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych.	Ilość chętnych osób do złożenia wniosków, ilość złożonych wniosków
	Uaktualnienie uchwały w sprawie określenia zasad i trybu udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru, usytuowanych w granicach administracyjnych Gminy Zambrów i niestanowiących własności Gminy, o obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.	Czy uaktualniono uchwałę
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: 1. Zakładanie nowych kart adresowych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy; 2. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną; 3. Skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków.	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji
	Utrzymanie grobów i cmentarzy wojennych położonych na terenie gminy zgodnie z corocznym porozumieniem z Wojewodą Podlaskim.	Jakie prace zaplanowano, jakie zrealizowano, wartość zaplanowanych/poniesionych środków
	Wykonanie prac remontowo-konserwacyjnych mogiły zbiorowej w Czerwonym Borze, Las, dz. nr 58/7	
	Kontynuowanie przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru, usytuowanych w granicach administracyjnych Gminy Zambrów i niestanowiących własności Gminy.	Ilość złożonych wniosków, wartość przyznanych dotacji
Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego	Korelowanie zapisów gminnej ewidencji zabytków z zapisami w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy.	Udział w pracach planistycznych
	Systematyczne opracowywanie aktualizacji Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego.	Czy opracowano aktualizację Planu
	Prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na	Bieżący monitoring

	działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.	
	Podnoszenie poziomu wyszkolenia pracowników Urzędu Gminy zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez przeprowadzanie odpowiednich szkoleń, delegowanie pracowników na szkolenia.	Ilość przeprowadzonych szkoleń, ilość osób uczestniczących, czy uczestniczących w szkoleniach zewnętrznych

Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Zambrów.		
KIERUNKI DZIAŁANIA	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Rozbudzenie i pogłębianie w mieszkańcach dumy z tradycji historycznych gminy	Organizowanie wspólnie ze szkołami lub organizacjami pozarządowymi wystaw, spotkań na temat historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków.	Bieżące śledzenie obchodów rocznicowych związanych z wydarzeniami historycznymi
	Coroczne opracowanie kompleksowego programu imprez kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych na terenie gminy.	
	Upowszechnianie informacji na temat dobrych praktyk konserwatorskich.	Publikacje na stronie internetowej gminy
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy	Zapoznanie mieszkańców z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych.	Publikacje na BIP, działania organizacyjne, konsultacyjne, organizacja wystaw, konkursów
	Wspieranie edukacji młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jego zabytki, wystaw, wycieczek itp.	
	Współpraca gminy ze związkami wyznaniowymi będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych (kościół, cmentarze), umożliwiającą wspieranie ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych.	Zakres działań, z kim współpracowano, wartość poniesionych/zaplanowanych środków

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków;
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.;
- ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw z dnia 22 czerwca 2017 r.;
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.
- ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r.;

- ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.;
- ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.;
- ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r.;
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r.;
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

□instrumenty finansowe:

- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy zewnętrznych oraz dotacji.

□instrumenty społeczne:

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Zambrów;
- edukacja kulturowa;
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy Zambrów;
- współdziałanie z organizacjami społecznymi i pozarządowymi.

□instrumenty koordynacji:

- realizacja projektów i programów gminy Zambrów, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. plany rozwoju lokalnego);
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

□instrumenty kontrolne:

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy Zambrów;
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego;
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, tj. osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł

zewnątrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- dotacje wojewódzkie i powiatowe;
- dotacje gminne;
- dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny;
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW);
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- fundusze od fundacji;
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art.77. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wewnątrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

□ Dotacje Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - Podlaski Wojewódzki Konserwator Zabytków działając na podstawie przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków położonym na obszarze województwa podlaskiego oraz mając na uwadze przepisy zawarte w ustawie z dnia 29 stycznia 2004 r.

Wniosek o udzielenie dotacji, o której mowa w ust 2 pkt 2 (jako refundacji poniesionych nakładów), wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, określonych w pozwoleniu wydanym przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Udzielenie dotacji może nastąpić na podstawie pisemnego wniosku, którego wzór stanowi załącznik nr 1 do Regulaminu. Termin zakończenia prac lub robót planowanych do wykonania, określony we wniosku, nie powinien być dłuższy niż do 30 listopada roku, w którym jest planowana dotacja.

□ Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Radę Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Dotacje z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego - reguluje uchwała XVII/192/08 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 kwietnia 2008 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane oraz dokumentacje konserwatorskie i archeologiczne badania wykopaliskowe przy zabytkach położonych na obszarze województwa podlaskiego.

Wysokość środków przeznaczonych na dofinansowanie realizacji kategorii określonych określa corocznie uchwała budżetowa Województwa Podlaskiego. Dotacje z budżetu samorządu województwa na realizację prac rozpatruje się w trybie konkursu.

Zarząd Województwa Podlaskiego najpóźniej do końca I kwartału każdego roku ogłasza nabór wniosków o udzielenie dotacji, który trwa co najmniej 30 dni od daty ogłoszenia. W przypadku gdy środki finansowe na dany rok nie zostaną wykorzystane w pierwszym terminie lub pojawią się środki finansowe z niewykorzystanych dotacji i innych źródeł, Zarząd Województwa Podlaskiego może ogłosić dodatkowe terminy naboru wniosków. Priorytetowo będą traktowane zadania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku oraz zahamowanie procesów jego destrukcji oraz zadań związanych z realizacją Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Podlaskiego.

Dotacje z budżetu Powiatu Zambrowskiego - udzielane są na podstawie przyjętej uchwały nr XXVII/156/09 Rady Powiatu Zambrowskiego z dnia 30 października 2009 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Wniosek o udzielenie dotacji składa się do Zarządu Powiatu Zambrowskiego. Wniosek o udzielenie dotacji rozpatrzony pozytywnie przez Zarząd Powiatu Zambrowskiego stanowi podstawę ujęcia kwoty dotacji w projekcie budżetu lub w projekcie uchwały zmieniającej budżet. Wykaz zadań oraz ogólne kwoty dotacji określa się w uchwale budżetowej. Podmiot dla którego udzielana będzie dotacja, kwotę tej dotacji oraz rodzaj prac określa Rada Powiatu w odrębnej uchwale.

Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 506) dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez radę gminy.

Dotacje gminy Zambrów - określa uchwała nr 92/XVI/08 Rady Gminy Zambrów z dnia 3 lipca 2008 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru, usytuowanych w granicach administracyjnych Gminy Zambrów i niestanowiących własności Gminy.

Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- a) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
- b) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
- c) Adaptacja obiektów zabytkowych;
- d) Architektura i budownictwo drewniane;
- e) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne;
- f) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

□ Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

□ Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W oparciu o Wspólną Strategię działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013 - 2016 z perspektywą do 2020 r., realizuje politykę ochrony środowiska w Polsce. Służą temu stabilne przychody, doświadczone kadry oraz wypracowane formy współpracy z beneficjentami.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i cieplnej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

□ Program Kultura - Interwencje

Celem strategicznym Programu **Kultura - Interwencje** jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. Pilotażowa edycja programu odbyła się w 2013 r.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura - Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

□ Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, **Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź - KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.**

□ Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Program „Niepodległa” na lata 2017-2021

Program dotacyjny „Niepodległa”, skierowany do organizacji pozarządowych i samorządowych instytucji kultury, ma wspierać organizatorów obchodów stulecia odzyskania niepodległości, którzy planują przygotowanie wydarzeń lokalnych i regionalnych. Budżet na dofinansowanie działań w ramach tego programu wynosi 6 milionów zł, a pojedynczy wniosek może uzyskać dotację od 8 do 150 tys. zł. Od organizatorów wymagane jest zapewnienie 15% udziału własnego. Rodzaje kwalifikujących się zadań: festiwale, koncerty, spektakle; wytyczenie i oznakowanie szlaków tematycznych i historycznych, tworzenie archiwów historii mówionej i archiwów społecznych, projekty animacyjno-edukacyjne, oparte na interakcji i współdziałaniu, np.: warsztaty, gry terenowe, questy, wystawy wraz z katalogami i publikacje.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem Programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

□ Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014-2020

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

□ Kreatywna Europa

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

□ Program Europa dla Obywateli 2014-2020

Powyższy program jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014-2020

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)

W latach 2009 - 2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 euro w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi Gospodarczemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych - do istniejących - zasadach i priorytetach wsparcia.

Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyły regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

□ Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014 - 2020 (RPOWP 2014 - 2020)

Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014 - 2020 opracowany został w grudniu 2014 r. Jest to program operacyjny finansowany zarówno ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), jak i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS).

RPOWP Obejmuje 32 priorytety inwestycyjne w ramach 9 celów tematycznych, które zostały ujęte w 10 osiach priorytetowych.

DZIAŁANIE 8.3. OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

PRIORYTET INWESTYCYJNY 6c. ZACHOWANIE, OCHRONA, PROMOWANIE I ROZWÓJ DZIEDZICTWA NATURALNEGO I KULTUROWEGO.

Cel szczegółowy: Efektywne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego i instytucji kultury.

Wsparcie w ramach PI 6c doprowadzi w rezultacie do zwiększenia i zróżnicowania oferty kulturalnej, lepszej ochrony obiektów dziedzictwa kulturowego, a tym samym poprzez bardziej efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego regionu wzrośnie partycypacja mieszkańców regionu w kulturze w celu budowy kapitału społecznego województwa podlaskiego. Potencjalne typy beneficjentów w ramach działania to: jednostki samorządu terytorialnego oraz ich związki, porozumienia i stowarzyszenia, jednostki organizacyjne JST posiadające osobowość prawną, organizacje pozarządowe prowadzące działalność statutową w obszarze kultury, kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, instytucje kultury z sektora finansów publicznych, dla których organem założycielskim są jednostki administracji rządowej lub samorządowej, spółki prawa handlowego nie działające w celu osiągnięcia zysku lub przeznaczające zyski na cele statutowe, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki, porozumienia i towarzyszenia, jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną (państwowe osoby prawne).

W zakresie ochrony zabytków możliwe do realizacji będą przedsięwzięcia dotyczące prac konserwatorskich, restauratorskich, odbudowy, przebudowy przy obiektach zabytkowych (obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków) wraz z towarzyszącą infrastrukturą techniczną, informacyjną oraz zagospodarowaniem terenu wokół obiektów dziedzictwa kulturowego, dostosowanie tych obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnością, inwestycji związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych na wypadek zagrożeń; konserwacji muzealiów, starodruków, archiwaliów, księgozbiorów oraz innych zabytków ruchomych wraz z dostosowaniem pomieszczeń do właściwego przechowywania zbiorów i ich zabezpieczenia, dostosowania obiektów zabytkowych do działalności kulturalnej, przy ewentualnym połączeniu jej z działalnością komercyjną. W ramach programu nie zakłada się budowy od podstaw nowej infrastruktury kulturalnej oraz wspierania przedsięwzięć mających na celu organizację imprez o charakterze kulturalnym, takich jak wystawy, festiwale ze względu na brak potencjału do tworzenia długotrwałych miejsc pracy i korzyści ze wzrostu. Rozwój zasobów kultury będzie realizowany poprzez zakup trwałego wyposażenia wpływającego na unowocześnienie obiektów kultury, w tym m.in. sprzętu wystawienniczego, magazynowego,

technicznego i multimedialnego, przebudowie i wyposażeniu obiektów kultury w celu ułatwienia dostępu osobom niepełnosprawnym. Działania związane z wykorzystaniem i rozwojem aplikacji i usług TIK mogą być finansowane jedynie w przypadku, gdy stanowią uzupełniający i integralny element szerszego projektu. Wsparcie w zakresie infrastruktury kulturalnej będzie ograniczone do infrastruktury małej skali (projekty o wartości nie większej niż 5 mln euro kosztów całkowitych).

Wybór projektów będzie dokonywany w procedurze konkursowej, zgodnie z regułami określonymi w ustawie wdrożeniowej. Wybór projektu do dofinansowania nastąpi na podstawie stopnia spełnienia kryteriów zatwierdzonych przez Komitet Monitorujący. Kryteria wyboru oraz zasady naboru projektów będą jednakowe dla wszystkich konkurujących ze sobą Wnioskodawców transparentne oraz niedyskryminujące. Kryteria wyboru premiować będą projekty w największym stopniu przyczyniające się do osiągnięcia założonych celów i wskaźników danej osi priorytetowej. Jednocześnie kryteria ograniczą wybór inwestycji tylko do tych przedsięwzięć, które są zgodne z zakresem wsparcia w ramach EFRR. Kryteria uwzględniać będą zasady horyzontalne określone w Programie.

W przypadku projektów z PI 6c wymagane będzie przedstawienie analizy popytu (w tym szacunkowej liczby odwiedzających) celem wykazania stabilności finansowej przedsięwzięć (trwałości ich finansowania w okresie eksploatacyjnym, różnicowanie źródeł przychodów włączając finansowanie prywatne). Wsparciem objęte zostaną przedsięwzięcia inwestycyjne wykazujące wymierny i trwały aspekt gospodarczy obejmujący wpływ na zatrudnienie oraz bezpośrednie otoczenie gospodarcze.

11. Podsumowanie

GPOnZ stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kultury. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kultury. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy przez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania tzw. priorytety szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

Określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych - powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych - stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane;
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach;
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej;
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
15. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Lgocie Wielkiej;
16. Materiały konserwatorskie udostępnione przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku;
17. Gminny program opieki nad zabytkami gminy Zambrów na lata 2015 - 2018;
18. Samusikowie K.J., Dwory i pałace Polski północno-wschodniej, Białystok 2015, s. 156-157;
19. Schirmer M.K., Dwory i majątki ziemskie w okolicach Łomży. Wielka własność ziemska w powiecie łomżyńskim ze szczególnym uwzględnieniem założeń rezydencjonalnych, Warszawa 2007, s. 181-187;
20. www.ugzambrow.pl;
21. ww.ug-zambrow.pbip.pl;
22. www.powiatzambrowski.com;
23. www.wrotapodlasia.pl;
24. <https://podlaskie.dipp.info.pl/>;
25. www.stat.gov.pl/gus;
26. www.isap.sejm.gov.pl.

12. Spis tabel i rysunków

1. Tabela nr 1. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Zambrów;
2. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Zambrów;
3. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Zambrów;
4. Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków z terenu gminy Zambrów;
5. Tabela nr 4. Spis stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z terenu gminy Zambrów;
6. Tabela nr 5. Analiza SWOT;
7. Tabela nr 6. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I;

8. Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II;

9. Rys. nr 1. Wyznaczony obszar rewitalizacji na terenie gminy Zambrów (źródło: **Lokalny Programu Rewitalizacji dla Gminy Zambrów**).